

Bogumiła Burda
Bohdan Halczak
Roman Maciej Józefiak
Małgorzata Szymczak

HISTORIA

**PROGRAM NAUCZANIA
W ZAKRESIE ROZSZERZONYM
DLA LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO**

Program dopuszczony do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu i wpisany do wykazu programów nauczania historii w klasach I–III liceum ogólnokształcącego w zakresie rozszerzonym na podstawie recenzji prof. dr. hab. Jerzego Holzera – z rekomendacji Polskiego Towarzystwa Historycznego, prof. dr. hab. Janusza Rulki – z rekomendacji Akademii Pedagogicznej w Bydgoszczy, dr. hab. Aleksandry Korwin-Szymanowskiej – z rekomendacji Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.

Numer w zestawie DKOS-4015-147/02

 OPERON

G d y n i a 2 0 0 5

ISBN 83-7461-160-X

Spis treści

WSTĘP	3
CELE NAUCZANIA	4
TREŚCI NAUCZANIA	5
I. Zagadnienie periodyzacji dziejów. Źródła historyczne i ich podział	5
II. Dzieje najdawniejsze	6
III. Starożytność	6
IV. Średniowiecze	10
V. Okres wczesnonowożytny – od XVI do końca XVIII wieku	17
VI. Wiek XIX i XX	28
PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW W ZAKRESIE WIEDZY I REALIZACJI ZAŁOŻONYCH CELÓW	39
I. Dzieje najdawniejsze	39
II. Starożytność	40
III. Średniowiecze	41
IV. Okres wczesnonowożytny – od XVI do końca XVIII wieku	44
V. Wiek XIX i XX	47
WSKAZÓWKI DO REALIZACJI PROGRAMU	49
I. Uwagi na temat konstrukcji rozkładu materiału	49
II. Propozycje metod pracy	49
III. Kryteria oceny	50
EWALUACJA	51
I. Cele	51
II. Kryteria	51
III. Pytania kluczowe	51
IV. Metody zbierania danych	51

WSTĘP

W przekształconym systemie szkolnego nauczania edukację można podzielić na pięć etapów. Nauczanie historii jako samodzielnego przedmiotu zaczyna się na III etapie, czyli w gimnazjum. Na tej podstawie uczeń może kontynuować naukę w 3-letnim liceum ogólnokształcącym, przygotowując się do egzaminu maturalnego.

Niniejszy program jest przeznaczony dla nauczycieli realizujących przedmiot historia w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym. Ma charakter systematyczny i opiera się na zasadzie chronologiczno-problemowej. Zastosowane w nim kryterium periodyzacji dziejów umożliwi uczniom poznanie w jednej klasie kilku okresów historycznych. Autorzy programu pozostawiają wprawdzie nauczycielowi swobodę wyboru epok historycznych omawianych w poszczególnych klasach, sugerują jednak, aby zastosować następujące cezurę:

klasa I – dzieje najdawniejsze, starożytność, średniowiecze, okres wczesnonowożytny (do końca XV wieku i początku XVI wieku);

klasa II – początki XVI wieku, okres nowożytny do końca XIX wieku;

klasa III – czasy współczesne (do końca XX wieku).

W programie nie dokonano podziału materiału historycznego na jednostki lekcyjne. Szczegółowego podziału na jednostki lekcyjne i tematyczne powinien dokonać nauczyciel. W programie nie uwzględniono też tematów lekcji powtórzeniowych. Te elementy programu powinny być bowiem przedmiotem twórczych działań nauczyciela, gdyż to on zna najlepiej potrzeby i możliwości swoich uczniów i najtrafniej sformułuje tematy eksponujące główne problemy lekcji.

W programie zakresu rozszerzonego proponowany tygodniowy przydział godzin na realizację historii jest następujący:

klasa I – 3 godziny (72 tematy obligatoryjne),

klasa II – 3 godziny (72 tematy obligatoryjne),

klasa III – 3 godziny (72 tematy obligatoryjne).

Pozostałe godziny nauczyciel powinien przeznaczyć na lekcje powtórzeniowe i sprawdzające.

Program ma budowę modułową. Treści programowe uporządkowano w 5 wymiarach, opierając się na propozycjach zawartych w podstawie programowej. Dokonując doboru treści, autorzy przyjęli, iż dzieje powszechne służą za tło historii Europy, Polski i regionu. Skoncentrowali się na najważniejszych wydarzeniach w danej epoce historycznej. Zaakcentowali także rolę jednostki jako kreatora historii w różnych jej aspektach: politycznym, gospodarczym, społecznym (w tym także życia codziennego) i kulturowym. Tylko ogólnie natomiast potraktowali wymiar regionalny. Ze względu bowiem na swoisty charakter dziejów poszczególnych regionów Polski dobór treści szczegółowych musi należeć do nauczyciela. W każdym okresie historycznym zaproponowano realizację tematu wprowadzającego, czyli podanie źródeł do okresu. Doboru źródeł dokonuje nauczyciel w zależności od posiadanych możliwości oraz na podstawie propozycji zawartych w podręczniku. Podobnie może być z tematem ukazującym człowieka i jego środowisko w poszczególnych okresach czy wpływ tego środowiska na codzienne życie ludzi. Każdy okres historyczny uzupełniony został o temat związany z dziejami religii, w różnych aspektach i wymiarach. Program rozszerzony obejmuje 216 tematów. Nauczyciel może część z nich zrealizować jako obligatoryjne lub fakultatywne.

CELE NAUCZANIA

Zgodnie z zapisem zawartym w podstawie programowej celem nauczania historii w liceum ogólnokształcącym jest:

Cele edukacyjne

- ugruntowanie oraz restrukturyzacja wiedzy o przeszłości w jej aspekcie powszechnym, europejskim, polskim, regionalnym i jednostkowym;
- dostrzeganie korzeni wspólczesnej cywilizacji i kultury, jej różnorodności i zmienności;
- budzenie szacunku dla dorobku cywilizacyjnego ludzkości, tolerancji dla różnych postaw światopoglądowych i politycznych;
- pomoc w samoidentyfikacji jednostki w najbliższym otoczeniu społecznym, regionalnym, narodowym, rozbudzanie poczucia przynależności do społeczności europejskiej i całego świata;
- rozwijanie świadomej postawy obywatelskiej oraz przygotowanie do aktywnego udziału w życiu społeczno-politycznym i kulturalnym na podstawie poznanych norm i wartości demokratycznych;
- wykształcenie umiejętności wykorzystywania w rekonstrukcji przeszłości różnorodnych źródeł informacji;
- rozwijanie umiejętności warsztatowych i metodologicznych, pozwalające na dokonanie opisu, charakterystyki, wyjaśnienia i oceny wydarzeń, procesów historycznych w całym zakresie chronologicznym historii;
- porównywanie poglądów i opinii przedstawicieli różnych nurtów historiograficznych oraz historyzoficznych, równoległe przygotowanie ucznia do stosowania zasad naukowego poznania i wspieranie dążeń do twórczego wykorzystywania przez uczniów wiedzy i umiejętności historycznych, głównie przez prowadzenie, przy pomocy nauczyciela, prac badawczych, gromadzenie różnorodnych źródeł;
- prezentowanie własnych wyników badań przez publiczne uzasadnianie przedstawianych tez.

Na edukację składają się: przekazywanie wiadomości, kształcenie umiejętności i wychowanie uczniów.

1. Cele w zakresie **wiadomości**:

- ugruntowanie poznania form życia politycznego, społecznego, gospodarczego i sposobów sprawowania władzy w różnych epokach historycznych;
- poznanie zmienności środowiska naturalnego człowieka, jego wpływu na życie codzienne;
- poznanie życia ludzi na tle wydarzeń politycznych, społecznych, gospodarczych na przestrzeni dziejów; przemian w sferze kultury, przemian cywilizacyjnych, procesów demokratyzacyjnych i ewolucji stosunków międzynarodowych oraz struktur ponadnarodowych w sferze polityki i gospodarki;
- zapoznanie się z różnorodnością krajobrazów kulturowych i ideologicznych świata;
- dostrzeganie roli religii w życiu człowieka i poznanie różnych systemów religijnych (w tym religii monoteistycznych) oraz dostrzeganie przeobrażeń chrześcijaństwa w czasach nowożytnych i czasach współczesnych;
- zapoznanie się ze związkami przyczynowo-skutkowymi, czasowo-przestrzennymi oraz dostrzeganie zmienności ocen zjawisk i procesów historycznych;
- poznanie regionalnego odniesienia do historii powszechnej i polskiej.

2. Cele w zakresie **umiejętności**:

- porównywanie różnych koncepcji politycznych, religijnych i gospodarczych oraz przemian cywilizacyjnych i kulturowych;
- dokonywanie samodzielnej oceny oraz rekonstrukcji faktu lub zjawiska historycznego na podstawie różnorodnych źródeł;
- sporządzanie zestawień synchronistycznych, różnorodnych prac pisemnych (referat, rozprawka);
- formułowanie własnych opinii i umiejętność ich obrony i uzasadniania;
- poprawne interpretowanie tekstów źródłowych, jak też innych rodzajów źródeł (np. materialnych, archiwalnych, archeologicznych czy też literatury pięknej i źródeł ikonograficznych) i sprawne posługiwanie się pojęciami historycznymi;
- gromadzenie informacji, przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii i różnorodnych źródeł informacji;
- sprawne posługiwanie się mapą historyczną, prowadzenie prac badawczych pod kierunkiem nauczyciela, publiczne prezentowanie własnych wyników badań.

3. Cele w zakresie **wychowania**:

- kształtowanie tolerancji wobec odmiennych kultur, poglądów, zwyczajów, religii;
- uznanie wartości pluralizmu w życiu społecznym, religijnym oraz kulturze;
- stworzenie warunków umożliwiających uczniowi odkrycie własnej tożsamości, budowanie i wybór systemu wartości;
- wyrabianie wrażliwości moralnej, kształtowanie otwartości na poglądy innych ludzi;
- wzbudzanie poczucia wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego i odpowiedzialności za jego trwanie;
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za siebie i dokonywane wybory, rodzinę, region i ojczyznę;
- kształtowanie przekonania o potrzebie zachowania i podtrzymania idei wolności, suwerenności i niepodległości narodów i państw;
- uznanie roli kultury, techniki, nauki jako głównych elementów tworzących rozwój cywilizacyjny;
- kształtowanie przekonania, że każdy człowiek może przyczynić się do pomyślnego rozwoju „małej” i „dużej” ojczyzny;
- kształtowanie przekonania o potrzebie nieustannego pogłębiania wiedzy i wzbogacania świata duchowego, wrażliwości moralnej i estetycznej.

TREŚCI NAUCZANIA

I. Zagadnienie **periodyzacji dziejów. Źródła historyczne i ich podział**

- a. Znaczenie pojęcia „periodyzacja”.
- b. Sposoby datowania i obliczania czasu.
- c. Rodzaje źródeł historycznych.
- d. Zasady podziału źródeł.
- e. Przykłady źródeł (nowoczesne techniki przekazu informacji – nowoczesne źródło historyczne).

Przykłady pojęć, których znaczenie uczeń rozumie i którymi umie się właściwie posługiwać w kontekście historycznym (dalej „Pojęcia”): era, epoka, stulecie (wiek), periodyzacja, tysiąclecie, źródło historyczne.

II. Dzieje najdawniejsze

1. Wymiar powszechny

Źródła do najdawniejszych dziejów ludzkości

Źródła kultury materialnej i niepisanej duchowej.

Najdawniejsze dzieje ludzkości

- Antropogeneza.
- Rozwój kultury materialnej człowieka do X tysiąclecia p.n.e. (paleolit, mezolit).
- Wierzenia religijne w czasach prehistorycznych.
- „Rewolucja neolityczna” (IX tysiąclecie p.n.e.) i jej znaczenie w dziejach ludzkości.
- Rozwój kultury materialnej człowieka – epoki metalurgiczne (epoka miedzi i żelaza).

2. Wymiar europejski

Europa w najdawniejszych czasach

- Etapy zasiedlania kontynentu europejskiego w czasach prehistorycznych.
- Rozwój kultury materialnej człowieka na kontynencie europejskim (epoka brązu).
- Sztuka prehistoryczna.
- Indoeuropejczycy i proces ich różnicowania się.

3. Wymiar regionalny

Stanowiska archeologiczne w regionie

Procesy zasiedlania regionu przez ludność poszczególnych kultur w świetle badań archeologicznych w obrębie regionu.

4. Wymiar indywidualny

Nasi zręczni, wyprostowani i myślący przodkowie

Rola jednostki ludzkiej i grupy w prehistorii.

Pojęcia: antropogeneza (filogeneza), hodowla, *homo sapiens*, horda, Indoeuropejczycy, kultura materialna, nomada, rewolucja neolityczna, społeczność, uprawa.

III. Starożytność

A. Najstarsze cywilizacje na Bliskim Wschodzie i na Dalekim Wschodzie

1. Wymiar powszechny

Źródła do najstarszych cywilizacji na Bliskim Wschodzie i na Dalekim Wschodzie

- Źródła archeologiczne.
- Źródła pisane.
- Mity i Biblia oraz ich znaczenie jako źródeł.
- Literatura piękna.

Człowiek i jego środowisko

- Warunki naturalne a rozwój gospodarczy państw starożytnego Bliskiego Wschodu i Dalekiego Wschodu.
- Zmiany klimatyczne i gospodarcze. Człowiek i jego rola w gospodarce naturalnej.

c. Środowisko naturalne i funkcja wielkich rzek w rozwoju cywilizacji.

Cywilizacje starożytne na Bliskim Wschodzie

- a. Państwa Mezopotamii, starożytny Egipt i Izrael.
- b. Organizacja państwa.
- c. Struktura społeczna.
- d. Pochodzenie władzy i jej charakter, niewolnicy.
- e. Osiągnięcia cywilizacji w Egipcie, Izraelu i Mezopotamii.

Państwa w starożytnych Indiach i Chinach

- a. Organizacja państw nad Indusem i Żółtą Rzeką.
- b. Pochodzenie władzy.
- c. Ustrój społeczno-ekonomiczny i polityczny.
- d. Osiągnięcia cywilizacji indyjskiej i chińskiej w starożytności.

Religie państw Dalekiego Wschodu i Bliskiego Wschodu

- a. Religia i kapłani w starożytnych państwach Bliskiego Wschodu.
- b. Judaizm jako pierwsza religia monoteistyczna, Stary Testament.
- c. Religie w Indiach i Chinach – braminizm, hinduizm, buddyzm.
- d. Rola życia duchowego.
- e. Człowiek a religia (wyobrażenie bóstwa, formy kultu, nakazy i zakazy).

2. Wymiar europejski

Indoeuropejczy w basenie Morza Śródziemnego

- a. Osadnictwo indoeuropejskie w basenie Morza Egejskiego w II tysiącleciu p.n.e. i jego związki z cywilizacją Bliskiego Wschodu.
- b. Kultura kretańska (minojska), pismo linearne A.

3. Wymiar polski

Cywilizacje starożytne w nauce i kulturze polskiej

- a. Starożytny Bliski Wschód i Daleki Wschód w polskich publikacjach popularnonaukowych, literaturze, malarstwie i filmie.
- b. Polskie ekspedycje archeologiczne na Bliskim Wschodzie i na Dalekim Wschodzie.

4. Wymiar indywidualny

Człowiek – „rzeźbiarz świata”

- a. Relacja władca–państwo w cywilizacjach starożytnych.
- b. Człowiek i jego czas (pojęcie czasu, kalendarz, higiena, wychowanie dziecka, szkoła – szkoły wyższe w Sumerze, tragedia i śmiech, narodziny – młodość – starość – śmierć).
- c. Kształtowanie się związków międzyludzkich, mentalności i obyczajowości w cywilizacjach starożytnych.

Pojęcia: państwo, ustrój polityczny, administracja, hierarchia, faraon, król, kultura i cywilizacja, prawo i jego kodyfikacja, pismo, wierzenia religijne (politeizm, monoteizm, buddyzm, braminizm, hinduizm, konfucjanizm, judaizm, system irygacyjny).

Przykłady postaci, które uczeń potrafi właściwie umiejscowić w przestrzeni chronologicznej i geograficznej (dalej „Postacie”): Budda, Gilgamesz, Hammurabi, Konfucjusz, Mojżesz, Salomon, Semiramida.

B. Grecja i Rzym

1. Wymiar powszechny

Źródła do dziejów starożytnej Grecji i Rzymu

- a. Źródła kultury materialnej.
- b. Mity, historiografia grecka.
- c. Dziejopisarstwo rzymskie.
- d. Akty prawne, edykty i kodeksy.
- e. Literatura piękna.

Człowiek i jego środowisko w okresie kształtowania się starożytnych państw Grecji i Rzymu

- a. Warunki naturalne greckich miast-państw.
- b. Rozwój gospodarczy greckich *polis*.
- c. Warunki naturalne Cesarstwa Rzymskiego.
- d. Rozwój rzemiosła, handlu i jego wpływ na życie człowieka.

Świat greckich *polis*

- a. Kultura mykeńska.
- b. Cywilizacja śródziemnomorska po wojnie trojańskiej.
- c. Początki miast-państw.

Grecja od I tysiąclecia p.n.e. do VI wieku p.n.e.

- a. Kształtowanie się demokracji ateńskiej (reformatorzy ateńscy w VII–VI w. p.n.e.).
- b. Ustroje polityczne *polis* na przykładzie Sparty i Aten.
- c. Wojny Greków z Persami, ich charakter, znaczenie i skutki dla państw greckich i pozagreckich.
- d. Kultura klasyczna – hellenizm (religia, literatura, teatr, sport, filozofia, rzeźba i architektura).
- e. Wielka kolonizacja Greków w VII–VI w. p.n.e.
- f. Macedonia Filipa II.
- g. Podboje Aleksandra Wielkiego jako nośnik klasycznej kultury greckiej w obrębie świata śródziemnomorskiego.

Republika i cesarstwo rzymskie

- a. Początki Rzymu.
- b. Narodziny i ustrój republiki.
- c. Urzędnicy republiki i zakres ich władzy.
- d. Armia rzymska, jej organizacja i taktyka.
- e. Podboje rzymskie w Afryce i Azji Mniejszej, wojny puniczne.
- f. Kryzys republiki rzymskiej i powstanie cesarstwa.
- g. Granice cesarstwa.
- h. Ewolucja ustroju cesarstwa: pryncypat i dominat.
- i. Podział cesarstwa; polityczne, społeczne i ekonomiczne przyczyny załamania się cesarstwa na zachodzie.
- j. Podboje Europy przez Rzym, armia rzymska, jej organizacja i taktyka.

Życie religijne starożytnych Greków i Rzymian.

- a. Bogowie greccy i rzymscy – antropomorfizm i politeizm.
- b. Różnorodność wyznaniowa w granicach cesarstwa – strona pogańska i strona chrześcijańska.
- c. Śmierć, obrzędy religijne, święta, życie duchowe.

Powstanie organizacji kościelnej w Rzymie w IV wieku n.e.

- a. Religia żydowska, działalność Jezusa Chrystusa.
- b. Nowy Testament i jego rola.
- c. Rozwój chrześcijaństwa w cesarstwie rzymskim, rola religii monoteistycznej.
- d. Edykty Konstantyna Wielkiego i Teodozjusza Wielkiego.
- e. Powstanie i rozrost organizacji kościelnej w cesarstwie rzymskim.
- f. Herezje i dogmaty.
- g. Pierwsze zakony, życie duchowe.

Śródziemnomorskie korzenie kultury europejskiej

- a. Od Starego do Nowego Testamentu.
- b. Systemy filozoficzne Greków i teoria państwa idealnego.
- c. Filozofia społeczna, etyka i estetyka.
- d. Filozofia Platona i Arystotelesa i jej wpływ na współczesną filozofię europejską.
- e. Wpływ Rzymian na oblicze kulturowe Europy średniowiecznej i wczesnonowożytnej.
- f. Rozwój sztuki krasomówstwa w Rzymie.
- g. Twórczość dziejopisarzy rzymskich.

2. Wymiar polski

Ziemie polskie u schyłku II tysiąclecia i w I tysiącleciu p.n.e. oraz w pierwszych wiekach po Chrystusie

- a. Rozwój kultury łużyckiej na ziemiach polskich i jej handlowe kontakty z Rzymem – bursztynowy szlak.
- b. Osady obronne w okresie kultury łużyckiej na przykładzie Biskupina.
- c. Ziemie polskie w okresie wpływów rzymskich (25 r. p.n.e. – 500 r. n.e.) – bursztynowy szlak.

3. Wymiar regionalny

Przemiany kulturowe w regionie w starożytności

- a. Kultura łużycka w moim regionie: zachodniołużycka (dolna część górnego dorzecza Wisły, dolne dorzecze Nidy, dorzecza Odry, wzdłuż biegu Dunajca) i wschodniołużycka (Warmia, zachodnia część Mazur po Wołyń).
- b. Kultury okresu wpływów rzymskich w regionie.

4. Wymiar indywidualny

W starym i nowym świecie

- a. Jednostka społeczna w greckich *polis* i Rzymie.
- b. Kobieta, małżeństwo, rodzina w starożytnej Grecji i Rzymie.
- c. Dziecko i system wychowania, wychowanie spartańskie a wychowanie ateńskie.
- d. Życie codzienne.
- e. Kształtowanie się związków międzyludzkich w Grecji i Rzymie.
- f. Obyczaje i mentalność a wolność jednostki.

Pojęcia: Grecja – kultura mykeńska, *polis*, Achajowie, Dorowie, koń trojański, kolonizacja, ekspansja, metropolia, barbarzyńcy, monarchia, arystokracja, tyrania, oligarchia, demokracja, ostracyzm, eforowie, archont, areopag, demy, obywatel, periojkowie, metojkowie, heloci, warunki spartańskie, drakońskie prawa, hekatomba, lakoniczność, hoplici, falanga, strateg, satrapa, efeb, taktyka, dualizm, demagog, hegemonia, Hellada (hellenizm), despotyzm, epigoni, igrzyska, spokój (pokój) olimpijski, politeizm, antropomorfizm, dionizje, gimnazjon, sofisci.

Rzym – legion, pyrrusowe zwycięstwo, zasada *divide et impera*, prowincja, imperium, tryumf, patrycjusze, plebejusze, republika (republikanizm), trybun, senator, dyktator, konsul, pretor, cenзор, kwestor, ekwici, nobilem, kolonowie, gladiatorzy, idy, kalendy, panteon, portyk, triumwirat, pryncypat, dominat, cesarstwo, interreks, imperator, *orbis romanum*, *orbis barbarum*, tetrarchia, synkretyzm, epikureizm, stoicyzm, akwedukt, edykt, dekret, retoryka, pinakoteka, biskup, patriarcha, synod, sobór, dogmat, herezja, monastycyzm.

Postacie: Grecja – Agamemnon, Drakon, Sofokles, Solon, Dariusz I Hystaspes, Kserkses, Miltiades, Leonidas, Perykles, Filip II Macedoński, Aleksander Wielki, Demostenes, Herodot, Tukidydes, Tales z Miletu, sofiści, Sokrates, Arystoteles, Platon, Homer, Sofokles.

Rzym – Romulus i Remus, Pyrrus, Polibiusz Korneliusz Scypion, Hannibal, bracia Grakchowie, Spartakus, Gajusz Juliusz Cezar, Marek Brutus, Kleopatra, Marek Antoniusz, Oktawian August, Klaudiusz, Dioklecjan, Konstantyn Wielki, Teodozjusz Wielki, Marek Aureliusz, Cycezon.

IV. Średniowiecze

A. Wczesne średniowiecze – od V do IX wieku

1. Wymiar powszechny

Źródła do okresu wczesnego średniowiecza – od V do IX wieku

- Źródła kultury materialnej.
- Źródła historiograficzne.
- Edykty, kodeksy, traktaty.
- Literatura piękna.

Człowiek i jego środowisko w okresie wczesnego średniowiecza

- Rozwój nowych państw.
- Wpływ środowiska naturalnego na osadnictwo i kształtowanie się stosunków gospodarczych.
- Życie codzienne a środowisko.

Rozpad Imperium Rzymskiego

- Zróźnicowanie polityczne i kulturowe na Zachodzie w V–VIII w.; Wędrowka Ludów, państwa barbarzyńskie na gruzach Imperium Rzymskiego.
- Polityczna i społeczna rola Kościoła rzymskiego w czasie najazdów barbarzyńskich.
- Cesarstwo bizantyńskie i jego rozwój.

Narodziny świata islamu i jego rozwój w VI–IX wieku

- Świat arabski przed Mahometem.
- Nauka Mahometa i kształtowanie się zasad islamu. Koran i jego rola.
- Ekspansja arabska w basenie Morza Śródziemnego na przełomie VII i VIII w.
- Kultura islamu.

Chrześcijaństwo we wczesnym średniowieczu

- Patriarchowie a papież, kościół bizantyński i rzymski – narodziny schizmy.
- Rola zakonów i kapłanów.
- Rozwój życia duchowego, początki szkolnictwa.
- Rola języka łacińskiego, obrządki religijne.
- Zasięg wpływów chrześcijaństwa.

2. Wymiar europejski

Państwo Franków i cesarstwo karolińskie

- a. Państwo Franków pod rządami Chlodwiga.
- b. Karolingowie na tronie frankońskim.
- c. Patrymonialna monarchia Karola Wielkiego i jej rozwój terytorialny.
- d. Koronacja cesarska Karola Wielkiego (25 grudnia 800 r.).
- e. *Renovatio imperii romani* i renesans karoliński.
- f. Kultura monarchii karolińskiej, ośrodki oświaty, architektura i budownictwo.
- g. Traktat z Verdun (843 r.) i rozbięcie dzielnicowe monarchii karolińskiej.

Spółeczeństwo feudalne

- a. Powstawanie drabiny feudalnej – przemiany społeczne doby wczesnego średniowiecza.
- b. Gospodarcza i kulturowa rola średniowiecznych klasztorów.
- c. Pozycja władcy.

3. Wymiar polski

Ziemia polskie w VI–IX wieku

- a. Wielka wędrówka Słowian w VI–VII w.
- b. Plemiona prapolskie w świetle tekstu *Geografia Bawarskiego*.
- c. Ustrój polityczny i społeczny plemion.

4. Wymiar regionalny

Dzieje „małej ojczyzny” we wczesnym średniowieczu w świetle dostępnych źródeł historycznych
Kroniki, zapiski, źródła archeologiczne.

5. Wymiar indywidualny

Człowiek nowej epoki

- a. Trwałość obyczajów i norm przedchrześcijańskich.
- b. Życie codzienne w okresie przeobrażeń wczesnofeudalnych.
- c. Domy, rezydencje i pałace.
- d. Kobiety na dworach władców wczesnośredniowiecznych; kobieta, mężczyzna, dziecko – rodzina.

Kultura umysłowa i związki międzyludzkie we wczesnym średniowieczu

- a. Rola wychowania i kształcenia.
- b. Różnorodność obyczajowa we wczesnym średniowieczu.
- c. Normy religijne a normy moralne i prawne.

Pojęcia: średniowiecze, islam, Koran, majordomowie, monarchia patrymonialna, renesans karoliński, styl romański, demokracja wojenna, opactwo, feudalizm, primogenitura, feudał, wasal, lenno, senior, suweren, suzeren, renta feudalna, immunitet, beneficjum, alodium, rozbięcie dzielnicowe, kasztelania, *trivium*, *quadrivium*, minuskula karolińska, stolnik, cześnik, kanclerz, hrabstwo.

Postacie: Chlodwig, Karol Młot, Pepin Krótki, Karol Wielki, Alkuin, Karol Łysy, Lotar, Ludwik Niemiecki, Hugo Kapet, Mahomet, Teodozjusz, Justynian Wielki.

B. Rozkwit średniowiecza – od IX do XIII wieku

1. Wymiar powszechny

Źródła do dziejów średniowiecza

- a. Rozwój dziejopisarstwa historycznego.
- b. Kroniki, edykty, kodeksy, opisy.
- c. Akty nadania, literatura piękna.
- d. Źródła ikonograficzne, źródła kultury materialnej.

Środowisko naturalne i jego rola w średniowieczu

- a. Zmiany klimatyczne i ich wpływ na kształtowanie się gospodarki feudalnej, wprowadzenie nowych upraw.
- b. Rola rzemiosła i handlu w rozwoju gospodarczym średniowiecza.

Wyprawy krzyżowe

- a. Podboje Arabów w VIII–XI w. w basenie Morza Śródziemnego.
- b. Ekspansja Turków seldżuckich.
- c. Wyprawy krzyżowe i zakony rycerskie w Ziemi Świętej.
- d. Bizancjum w dobie wypraw krzyżowych.
- e. Kwestia żydowska w chrześcijańskiej Europie.

Mongołowie i ich podboje

- a. Zjednoczenie plemion mongolskich przez Czyngis-chana.
- b. Podbój Chin.
- c. Ekspansja na Zachód.

2. Wymiar europejski

Normanowie i ich ekspansja w IX wieku

- a. Skandynawskie siedziby Normanów.
- b. Kultura i religia Normanów.
- c. Ekspansja Normanów na europejski Zachód i Wschód oraz jej konsekwencje.

Powstanie i rozwój państw słowiańskich

- a. Państwo Bułgarów.
- b. Państwo Samona i Wielkie Morawy.
- c. Państwa Serbów i Chorwatów.
- d. Ruś Kijowska, jej rozbięcie dzielnicowe, najazd i okupacja Mongołów.
- e. Sąsiedzi Słowian południowych.
- f. Słowianie połabscy.
- g. Cesarstwo i Bizancjum wobec Słowiańszczyzny.

Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego

- a. Cesarstwo Ottonów.
- b. Organizacja cesarstwa.
- c. Uniwersalizm cesarsko-papieski.

Przemiany w chrześcijaństwie

- a. Schizma wschodnia i jej konsekwencje.
- b. Kryzys Kościoła na przełomie X i XI w. i papiesko-cesarski spór o inwestyturę.

- c. Reformy kościelne w XI–XIII w., ruch soborowy.
- d. Ruchy heretyckie.

Życie duchowe i umysłowe okresu rozkwitu średniowiecza Europy

- a. Rozwój zakonów i klasztorów, skryberie i kancelarie.
- b. Życie w klasztorach, kapłani i ich rola, klasztory żeńskie.
- c. Rozwój szkolnictwa elementarnego, klasztornego, katedralnego.
- d. Uniwersytety i ich znaczenie.
- e. Uniwersalizm kultury w okresie rozkwitu średniowiecza na Zachodzie.
- f. Sztuka romańska i gotycka.
- g. Filozofia w okresie rozkwitu średniowiecza – Roger Bacon, Tomasz z Akwinu.

Europa Zachodnia w XI–XIII wieku

- a. Kształtowanie się monarchii stanowych we Francji i w Anglii.
- b. Początki parlamentaryzmu europejskiego w Anglii i we Francji.
- c. Rekonkwista przeciw Arabom w Hiszpanii.

3. Wymiar polski

Patrymonialna monarchia pierwszych Piastów

- a. Państwo Polan i proces integracji plemion polskich.
- b. Państwo Mieszka I – polityka wewnętrzna i zagraniczna.
- c. Chrzest Polski i *Dagome iudex*.
- d. Rządy Bolesława Chrobrego.
- e. Stosunki z cesarstwem niemieckim.
- f. Rozwój terytorialny państwa, konflikty z sąsiadami.
- g. Zjazd gnieźnieński z 1000 r. i jego aspekty państwowe oraz kościelne.

Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej i jej odbudowa w połowie XI wieku

- a. Spory dynastyczne (synowie Bolesława Chrobrego).
- b. Powstanie ludowe i „reakcja pogańska”.
- c. Najazd Brzetysława.
- d. Kazimierz Odnowiciel i odbudowa państwowości piastowskiej.
- e. Wewnętrzna i zagraniczna polityka Bolesława II Śmiałego wobec cesarsko-papieskiego sporu o inwestyturę – od koronacji do banicji.

Monarchia piastowska doby dzielnicowej

- a. Wzrost pozycji możnych za Władysława Hermana.
- b. Rządy Bolesława Krzywoustego i jego statut.
- c. Zasada senioratu i jej zerwanie na przełomie XII i XIII w.
- d. Państwo piastowskie w dobie rozbicia dzielnicowego.
- e. Rozdrobnienie feudalne, przemiany społeczne i ekonomiczne.
- f. Osadnictwo na prawie niemieckim i jego znaczenie.
- g. Zagrożenia zewnętrzne (Czesi, Mongołowie, marchia brandenburska).
- h. Krucjaty europejskie: przeciw Słowianom połabskim, Prusom, Litwinom i Żmudzinom – zakon krzyżacki w Polsce.
- i. Kultura wczesnego średniowiecza i w okresie jego rozkwitu w monarchii wczesnopiastowskiej i w dobie dzielnicowej.

4. Wymiar regionalny

Region w okresie wczesnofeudalnym

- Plemiona polskie w moim regionie w dobie integracji z monarchią piastowską.
- Grody plemienne, zabytki sakralne w regionie.
- Średniowieczne klasztory w regionie i inne ośrodki kultury chrześcijańskiej.
- Osadnictwo na prawie niemieckim w regionie (lokacje miast i wsi regionu).

5. Wymiar indywidualny

Średniowieczne ideały i wartości

- Rozwój pielgrzymek i pielgrzymi.
- Asceza duszy i ciała, wartość życia – wartość śmierci.
- Rycerz – krzyżowiec – obrońca wiary, duchowny – strażnik zasad wiary.
- Procesje, święta, zabawy i karnawały.
- Edukacja – wiedza zakazana i nakazana.

Prawa i obyczaje w średniowieczu

- Kobieta, mężczyzna, dziecko i rodzina w średniowieczu.
- Normy religijne, prawne oraz moralne i ich zróżnicowanie.

Pojęcia: uniwersalizm papieski i cesarski, schizma, krucjaty, wikingowie, Waregowie, inwestytura, asceza (ascetyzm), zasady: senioratu i pryncypatu, konkordat, pójść do Canossy, osadnictwo na prawie polskim i niemieckim, sołtys, wójt, zasadzka, wolnizna, lokacja, etos rycerski, wiec słowiański, palatyn, wojewoda, biskupstwo (arcybiskupstwo), statut (ordynacja, „testament”) Bolesława Krzywoustego, kongregacja, konkordat, krucjata, rekonkwista, interregnum, interreks, lokacja, prawo magdeburskie, cło (myto), łan, styl gotycki, katedra.

Postacie: Mieszko I, Bolesław Chrobry, Bolesław Śmiały, Bolesław Krzywousty, Otton III, Innocenty III, Grzegorz VII, Roger Bacon, Tomasz z Akwinu, Włodzimierz Wielki, Jarosław Mądry, Wilhelm Zdobywca, Gall Anonim, Czyngis-chan, Cyryl i Metody, Abelard, Jakub Świnka, Wincenty Kadłubek.

C. „Jesień średniowiecza” – od końca XIII do początku XVI wieku

1. Wymiar powszechny

Źródła do okresu „jesień średniowiecza”

- Kroniki, opisy, zapiski, latopisy.
- Rola kancelarii książęcych i skryberii oraz zakonników.
- Edykty, przywileje, *Magna Charta Libertatum*.
- Biografie, literatura piękna.
- Źródła kultury materialnej.

Rozpad starych i powstanie nowych imperiów

- Rozkład imperium mongolskiego i powstanie Złotej Ordy.
- Imperium osmańskie i podbój cesarstwa bizantyńskiego.
- Ekspansja islamu w Indiach i Afryce.

Odkrywanie nowego świata

- Polityczne, społeczne i ekonomiczne przyczyny pierwszych wypraw dalekomorskich.
- Krzysztof Kolumb i jego wyprawy.
- Konsekwencje pierwszych odkryć geograficznych.

2. Wymiar europejski

Kryzys Kościoła rzymskiego. Życie religijne i duchowe w późnym średniowieczu

- a. Zmierzch idei uniwersalizmu i idei krucjat.
- b. Wielka schizma zachodnia i „niewola awiniońska” papieży.
- c. Idea soborowa (sobory w Pizie, Konstancji i Bazylei) i jej upadek.
- d. Herezje. Prereformacja – husytyzm, Jan Hus, wojny husyckie.
- e. Życie duchowe i religijne zakonników i księży. Klasztory żeńskie i ich rola.
- f. Wystąpienie Marcina Lutera (1517 r.).

Przesilenia polityczne na zachodzie Europy

- a. Rozwój monarchii stanowych we Francji i w Anglii, konflikty dynastyczne i wojna stuletnia.
- b. Ludwik XI i jedność Francji.
- c. „Wojna dwóch róż” i wzmocnienie państwa w Anglii Tudorów.
- d. Rozdrobnienie polityczne w cesarstwie. Kształtowanie się domeny habsburskiej.
- e. Podział polityczny Włoch.
- f. Upadek kalifatów Grenady i Kordoby. Powstanie zjednoczonej Hiszpanii.
- g. Luksemburgowie i próby tworzenia Rzeszy w Pradze.

Sytuacja w Europie Środkowo-Wschodniej

- a. Walka Czech z uzależnieniem cesarskim.
- b. Ludwik Węgierski i wzrost znaczenia Węgier.
- c. „Zbieranie ziem ruskich” – od Iwana I Kality do Iwana III.
- d. Moskwa i jej rola.
- e. Litwa w XIV w. i jej rozwój terytorialny, rywalizacja z Moskwą.

Problemy społeczne i gospodarcze późnego średniowiecza.

- a. Kryzys gospodarczy i społeczny XIV–XV w. (niewydolność rolnictwa, zarazy, depresja demograficzna, powstania chłopskie).
- b. Główne szlaki handlowe, gildie kupieckie.
- c. Hanza – cele i organizacja, główne miasta hanzeatyckie.
- d. Narodziny i rozwój ideologii komunalnej.
- e. Republiki miejskie we Włoszech.
- f. Nowogród Wielki – republika miejska na Rusi.
- g. Organizacja cechu, nakładu i manufaktury.

Cechy europejskiej kultury późnośredniowiecznej

- a. Początki druku. Rozwój literatury w językach narodowych.
- b. Późny gotyk i początki renesansu.
- c. Rola mecenatu nowożytnego.
- d. Filozofia późnego średniowiecza.
- e. Rozwój kultury umysłowej, upowszechnienie książki.
- f. Rozwój szkolnictwa elementarnego, klasztorowego, katedralnego, zawodowego.
- g. Uniwersytety średniowieczne i ich nowatorski charakter.
- h. Myśl pedagogiczna i społeczna, *trivium* i *quadrivium*, nowy model edukacji wczesnonowożytnej.

3. Wymiar polski

Monarchia ostatnich Piastów

- Polityczne, społeczne i ekonomiczne konsekwencje okresu dzielnicowego na początku XIV w.
- Polityka zjednoczeniowa Władysława Łokietka, stosunki z zakonem krzyżackim i Czechami za Władysława Łokietka.
- Kazimierz Wielki i *Corona Regni Poloniae*, kształtowanie się monarchii stanowej i jej cechy.
- Polityka wewnętrzna i zagraniczna Kazimierza Wielkiego.
- „Renesans kazimierzowski”.

Unie Polski w XIV wieku

- Zasada elekcyjności tronu w Polsce popiastowskiej.
- Przyczyny unii z Węgry w 1370 r.
- Rządy Ludwika Węgierskiego i wzrost znaczenia szlachty.
- Geneza unii z Litwą – unie: krewska, wileńsko-radomska i horodelska.
- Zaangażowanie polsko-litewskie w sprawy późnośredniowiecznej Rusi, Polska i Litwa wobec Rusi.
- Rządy Władysława Jagiełły i rozwój instytucji przywilejów szlacheckich.

Stosunki polsko-krzyżackie w XV wieku

- Geneza konfliktów.
- Wielka wojna (1409–1411) i I pokój toruński.
- Związek Pruski i inkorporacja Prus przez Polskę.
- Wojna trzynastoletnia (1454–1466) i II pokój toruński.

Polityka dynastyczna Jagiellonów

- Przywileje szlacheckie do konstytucji *nihil novi*.
- Rządy Jagiellonów w Czechach i na Węgrzech w XV w.
- Polityka dynastyczna Kazimierza Jagiellończyka.
- Zjazd w Wiedniu w 1515 r. i jego postanowienia.

Późnośredniowieczna kultura polska

- Rozwój szkolnictwa elementarnego, klasztornego i uniwersytetu.
- Gotycka sztuka świecka i kościelna.
- Kronikarze i kroniki, zabytki piśmiennictwa polskiego.

4. Wymiar regionalny

Późnośredniowieczna „mała ojczyzna”

- Dzieje regionu w późnym średniowieczu.
- Rozwój szkolnictwa w regionie w XIV i XV w.
- Zabytki sztuki gotyckiej w regionie.
- Późnośredniowieczne ruchy heretyckie w regionie i ich wpływ na strukturę wyznaniową w następnych epokach historycznych.

5. Wymiar indywidualny

Człowiek późnego średniowiecza. Relacje i związki międzyludzkie. Model człowieka

- Przynależność stanowa i wyznaniowa jednostki a przeobrażenia polityczne i społeczno-ekonomiczne późnego średniowiecza.
- Rozwój nauki, pierwsze odkrycia geograficzne a zmiany światopoglądu.

- c. Relacje między dworem, kościołem i wsią.
- d. Obyczaje, moralność, normy prawne i religijne w późnym średniowieczu.
- e. Dom, rodzina, kobieta, mężczyzna, dzieci – relacje między nimi. Praca a wychowanie.
- f. Kształtowanie nowego modelu życia u schyłku średniowiecza.

Pojęcia: Złota Orda, „niewola awiniońska”, husytyzm, taboryci, unia personalna, gildia, Hanza, ideologia komunalna, republika miejska, cech, nakład, manufaktura, renesans, mecenas, scholastyka, uniwersytet, akademia, bakałarz, rektor, magister, tendencje centralistyczne, monarchia stanowa, *Corona Regni Poloniae*, zasada elekcyjności tronu, szlachta, bojarstwo, mieszczaństwo, żakaria, przywilej szlachecki, polityka dynastyczna, Złota Bulla, lollardowie.

Postacie: Jan Hus, Marcin Luter, Jan Kalwin, Jan Gutenberg, Zygmunt Luksemburski, Ludwik XI, Henryk Tudor, Rudolf Habsburg, Ludwik Węgierski, Ferdynand Aragoński, Izabela Kastylijska, Krzysztof Kolumb, Iwan Kalita, Iwan III Wielki, Władysław Łokietek, Kazimierz Wielki, Władysław Jagiełło, Jadwiga Andegaweńska, Kazimierz Jagiellończyk, Władysław Warneńczyk, Paweł Włodkowic, Jan Długosz.

V. Okres wczesnonowożytny – od XVI do końca XVIII wieku

A. Lata 1517–1648

1. Wymiar powszechny

Źródła do okresu od końca XVI do końca XVII wieku

- a. Źródła drukowane, ikonograficzne.
- b. Kroniki, edykty, akta, nadania, przywileje, konstytucje sejmowe.
- c. Literatura piękna.
- d. Zabytki kultury materialnej.

Ameryka i Czarny Ląd przed odkryciami Europejczyków

- a. Ludy autochtoniczne Ameryki, ich sytuacja przed przybyciem Europejczyków.
- b. Czarny Ląd i jego mieszkańcy w XVI w.

Kraje Dalekiego Wschodu w okresie nowożytnym

- a. Charakterystyka cywilizacji Azji w XVI w.
- b. Podboje mandżurskie w Chinach.
- c. Feudalna anarchia w Japonii.
- d. Podbój Indii przez Babura i powstanie państwa Wielkiego Mogoła.
- e. Kraje Azji Południowo-Wschodniej.

Wielkie odkrycia geograficzne

- a. Następcy Kolumba w Ameryce.
- b. Podróż morską do Indii Vasco da Gamy.
- c. Magellan i pierwsza podróż dookoła świata.
- d. Znaczenie wielkich odkryć geograficznych.

Początki ekspansji kolonialnej Europejczyków

- a. Powstanie hiszpańskiego i portugalskiego imperium kolonialnego.
- b. Ekspansja Wielkiego Księstwa Moskiewskiego na Wschód i podbój Kazania, Astrachania i zachodniej Syberii.

- c. Ekspansja angielska. Kompanie kupieckie.
- d. Kolonializm europejski w Azji.
- e. Następstwa podbojów Europejczyków.

Człowiek i jego środowisko w XVI–XVII wieku

- a. Wpływ odkryć geograficznych na rozwój nowych upraw.
- b. Nowe techniki uprawy roli i hodowli.
- c. Nowe rynki zbytu, rewolucja cen.
- d. Spożycie a warunki życia.

2. Wymiar europejski

Humanizm i renesans

- a. Humanizm włoski i jego wymiar europejski.
- b. Humanistyczna filozofia człowieka.
- c. Humanizm a Kościół.
- d. Upowszechnienie się druku w Europie.
- e. Europejska sztuka i literatura epoki renesansu.

Walka o hegemonię w Europie Zachodniej w XVI wieku

- a. Wzrost znaczenia Hiszpanii.
- b. Habsburgowie i ich kraje dziedziczne.
- c. Rywalizacja hiszpańsko-francuska, wojny włoskie i ich konsekwencje.
- d. Rewolucja w Niderlandach i konflikt hiszpańsko-angielski oraz ich następstwa.

Rozwój reformacji w Europie Zachodniej

- a. Konsekwencje wystąpienia Marcina Lutra, wojny społeczno-religijne w Niemczech (1520–1525).
- b. Pokój augsburski (1555 r.) i jego konsekwencje.
- c. Reformacja szwajcarska.
- d. Monarchia francuska wobec doktryny kalwińskiej i wojna religijna we Francji, edykt nantejski (1588 r.).
- e. Konflikt Henryka VIII z Rzymem i Akt supremacji.
- f. Reformacja kalwińska w Niderlandach.
- g. Odnowa Kościoła katolickiego. Życie duchowe i religijne.
- h. Kościół wobec reformacji i sobór trydencki (1545–1563).
- i. Działalność Ignacego Loyoli i zakonu jezuitów.
- j. Reformy szkolnictwa elementarnego, seminaria duchowne.
- k. Procesy rekatolizacji.

Ruś w XVI wieku

- a. Charakterystyka regionu.
- b. Przemiany w Cerkwi Moskiewskiej.
- c. Reformy Iwana IV Groźnego (samodzierzawie i opricznina).

Skandynawia i Moskwa w konfliktach XVI i XVII wieku

- a. Kraje skandynawskie w pierwszej połowie XVI w., unia kalmarska i jej zerwanie.
- b. Pierwsza wojna północna, kongres szczeciński.
- c. Wielka smuta na Rusi i dymitriady, zmiana dynastii panującej – Michał I Romanow.

Europa Południowo-Wschodnia w „kotle bałkańskim”

- a. Potęga osmańska w pierwszej połowie XVI w.
- b. Kształtowanie się mozaiki religijnej i kulturowej na Bałkanach.
- c. Bitwa pod Mohaczem (1526 r.) i utrata niezawisłości przez Węgry.
- d. Problem turecki na przełomie XVI i XVII stulecia.

Europa na przełomie XVI i XVII wieku

- a. Monarchia absolutna Henryka IV.
- b. Kraje niemieckie na przełomie XVI i XVII w. i wzrost napięcia politycznego.
- c. Sytuacja w niepodległych Niderlandach Północnych na przełomie wieków.
- d. Czechy w XVI i na początku XVII w.
- e. Osłabienie znaczenia międzynarodowego Anglii.
- f. Gospodarczy dualizm w Europie (refeudalizacja na wschodzie i defeudalizacja na zachodzie Europy).

Geneza i przebieg wojny trzydziestoletniej (1618–1648)

- a. Unia protestancka (1608 r.) i unia katolicka (1609 r.).
- b. Reformacja czeska jako element walki przeciwko Habsburgom o niezależność kraju.
Geneza wojny.
- c. Defenestracja praska, wojna w Czechach i jej konsekwencje.
- d. Etapy wojny trzydziestoletniej, wojna o Palatynat i wojna duńska, okres szwedzki, okres francuski.
- e. Francja, Szwecja, Rosja i ich rola w wojnie trzydziestoletniej.
- f. Traktat westfalski (1648 r.), konsekwencje wojny.

3. Wymiar polski

Demokratyczna Rzeczpospolita szlachecka w XVI i na początku XVII wieku

- a. Dwuizbowy sejm walny, sejmiki generalne i sejmiki ziemskie.
- b. Główne urzędy państwowe i zakres ich kompetencji.
- c. Zasada jednomyślności – *liberum veto*.
- d. Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana.
- e. Struktura społeczna Rzeczypospolitej w XVI w.
- f. Rzeczpospolita – kraj wielu narodów i religii.

Polityka wewnętrzna i zagraniczna ostatnich Jagiellonów na tronie polskim

- a. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Zygmunta I.
- b. Sekularyzacja Prus.
- c. Udział Rzeczypospolitej w walce o *dominium Maris Baltici*.
- d. Ruch egzekucyjny i „wojna kokosza”.
- e. Rozwój demokracji szlacheckiej za panowania Zygmunta II Augusta.
- f. Unia lubelska.
- g. Administracja państwem po unii lubelskiej – urzędy centralne i odrębne urzędy Korony i Litwy.
- h. Granice państwa za ostatnich Jagiellonów.

Reformacja w Rzeczypospolitej XVI wieku

- a. „Tu nie o religię, lecz o wolność sprawa” – geneza polskiej reformacji.
- b. Kościół i jego rola w Rzeczypospolitej.
- c. Odłamy polskiej reformacji; konfederacja warszawska (1573 r.).

- d. Ostatni Jagiellonowie i pierwsi królowie elekcyjni wobec reformacji.
- e. Realizacja postanowień soboru trydenckiego, jezuita i ich działalność.

Kultura polskiego renesansu

- a. Źródła polskiego renesansu.
- b. Rozwój szkolnictwa średniego, uczelnie różnowiercze w Rzeczypospolitej, rozwój nauki.
- c. Czołowi przedstawiciele polskiej literatury i sztuki renesansowej.
- d. Sztuki plastyczne, architektura, literatura i muzyka.

Rzeczpospolita pierwszych królów elekcyjnych

- a. Elekcja *viritem* i jej konsekwencje.
- b. Artykuły henrykowskie i *pacta conventa* a demokracja szlachecka.
- c. Stefan Batory i jego polityka wewnętrzna i zagraniczna.
- d. Zygmunt III Waza na tronie polskim, początek wojen polsko-szwedzkich.
- e. Unia brzeska 1596 r. i jej następstwa.
- f. Zygmunt III Waza wobec kryzysu rosyjskiego na przełomie XVI i XVII w.
- g. Wojna z Turcją.
- h. Przyznanie lenna pruskiego elektorom brandenburskim.

Początki rządów magnackiej oligarchii na przełomie XVI i XVII wieku

- a. Kryzys gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, upadek miast.
- b. Rozwój „państewek” magnackich i ich dominacja polityczna w państwie.
- c. Polityka wewnętrzna Władysława IV.
- d. Polska polityka wobec Śląska w czasie wojny trzydziestoletniej.

4. Wymiar regionalny

„Mała ojczyzna” w dobie renesansu i na progu czasów nowożytnych

- a. Reformacja i kontrreformacja w moim regionie oraz jej oblicze kulturowe.
- b. Zabytki architektury renesansowej w regionie.
- c. Echa wojen XVI i początku XVII w. w moim regionie.

5. Wymiar indywidualny

Człowiek renesansu – nowy człowiek?

- a. Jednostka i wolność.
- b. Warunki bytowe i życie codzienne.
- c. Rodzina w dobie przemian reformacji i kontrreformacji.
- d. Mentalność, normy moralne i obyczajowe.
- e. Zabobony i przepowiednie.
- f. Model człowieka wykształconego.

Pojęcia: konkwistadorzy, kolonizacja, korsarstwo, rewolucja cen, humanizm, renesans, gospodarka folwarczno-pańszczyźniana, dualizm gospodarczy, defeudalizacja, refeudalizacja, karawela, nawigacja, bu-sola, reformacja, luteranizm, kalwinizm, kontrreformacja, konwokacja (sejm konwokacyjny), konfederacja, rokosz, inkwizycja, konsystorz, kontestacja, hugenoci, supremacja, *cuius regio eius religio*, purytanie (purytanizm), anglikanizm, arianizm, anabaptyzm, oficjum, laicyzacja, sekularyzacja, indeks ksiąg zakazanych, Liga Święta, Liga Protestancka, Liga Katolicka, Wielka Armada, defenestracja, sejm walny, sejmiiki ziemskie, demokracja szlachecka, wolna elekcja, dymitriady, dworanie (Ruś), manufaktura, magnateria, oligarchia magnacka, ruch egzekucyjny, Artykuły henrykowskie, *pacta conventa*, arras, kopuła, arkady, styl renesansowy, wojna religijna, elekcja *viritem*.

Postacie: Jan Kalwin, Ulrich Zwingli, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, William Shakespeare, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti (Michał Anioł), Orlando di Lasso, Thomas Moore, Niccolò Machiavelli, Galileusz, Henryk Żeglarz, Vasco da Gama, Amerigo Vespucci, Henryk IV Burbon, Ignacy Loyola, Maksymilian I Habsburg, Zygmunt I, Zygmunt II August, Henryk Walezy, Stefan Batory, Zygmunt III Waza, Władysław IV Waza, Jan Zamojski, Henryk VIII, Iwan IV Groźny, Karol I Habsburg (Karol V), Bona Sforza, Mikołaj Kopernik, Andrzej Frycz-Modrzewski, Jan Kochanowski.

B. Lata 1648–1715

1. Wymiar powszechny

Źródła do dziejów 1648–1715

- a. Źródła drukowane, materialne.
- b. Źródła normatywne, edykty, konstytucje sejmowe.
- c. Źródła ikonograficzne, literatura, pamiętnikarstwo.
- d. Zabytki kultury materialnej.

Rozwój kolonii w Ameryce Północnej i w Ameryce Południowej

- a. Rozwój osadnictwa francuskiego, holenderskiego i angielskiego w Ameryce Północnej.
- b. Floryda i Meksyk pod panowaniem hiszpańskim, portugalska Brazylia.
- c. Ustrój gospodarczy kolonii hiszpańskich i portugalskich.
- d. Emigracja angielska do Ameryki – Nowa Anglia.
- e. Zmagania między kolonistami angielskimi i holenderskimi w koloniach Ameryki Północnej. Autonomia kolonii.
- f. Zróżnicowanie religijne i społeczne kolonii.

Kolonializm w Afryce i Azji

- a. Kolonie portugalskie w Afryce Wschodniej, Mozambiku i na wybrzeżu zachodnim.
- b. Kolonializm holenderski na Przylądku Dobrej Nadziei.
- c. Portugalskie, holenderskie i angielskie faktorie.

Załamanie się potęgi tureckiej

- a. Rozkład wewnętrzny w połowie XVII w.
- b. Reformy rodu Köprülüh.
- c. Wzrost aktywności Turcji na arenie międzynarodowej.
- d. Wojna Turcji z Austrią i jej sojusznikami oraz krach potęgi tureckiej (bitwa wiedeńska w 1683 r.).
- e. Próby utworzenia koalicji antytureckiej, Święta Liga.

2. Wymiar europejski

Wzrost znaczenia Francji i zmierzch potęgi hiszpańskiej

- a. Regencja Richelieu, powstanie państwa absolutnego.
- b. Powstanie ludowe, Fronda i klęska opozycji antyabsolutystycznej.
- c. Kryzys gospodarczo-społeczny i polityczny w Hiszpanii w połowie XVII w. i jego konsekwencje.
- d. Wojny francusko-hiszpańskie, pokój w Utrechcie (1713 r.) i jego znaczenie.
- e. Liga Augsburska i Anglia wobec wzrostu znaczenia Francji.

Rewolucja angielska – od 1640 do 1660 roku

- a. Stosunki społeczno-gospodarcze w Anglii w połowie XVII w.
- b. Prezbiterianizm i independentyzm purytański.

- c. Zmagania Stuartów z parlamentem, Oliver Cromwell i „długi parlament”.
- d. Wojna domowa, powstanie rojalistów i wojny z Irlandią, Szkocją i Holandią.
- e. Protektorat O. Cromwella i restauracja Stuartów.
- f. Powstanie monarchii parlamentarnej.

Walka o hegemonię w Europie Środkowo-Wschodniej

- a. Tryumf absolutyzmu rosyjskiego (samodzierżawie) i wzrost znaczenia Rosji w środkowo-wschodniej części Europy.
- b. Fryderyk Wilhelm i absolutyzm brandenbursko-pruski, rola lenna pruskiego.
- c. Wzrost władzy Habsburgów i początki absolutyzmu.
- d. Wzrost znaczenia Szwecji w połowie XVII wieku.
- e. Wielka wojna północna (1700–1721) i jej konsekwencje dla Europy Środkowo-Wschodniej.

Kościół katolicki i inne wyznania wobec przemian w XVII wieku

- a. Kościół katolicki a procesy rekatolizacyjne po 1648 r. w państwie Habsburgów.
- b. Pozycja innowierców w Europie.
- c. Problem arian i tolerancji religijnej.
- d. Zróznicowanie religijne i społeczne kolonii.
- e. Chrześcijaństwo obrządku wschodniego.

Kultura europejskiego baroku

- a. Podłoże baroku.
- b. Rola filozofii i nauk przyrodniczych – kartezjanizm i empiryzm.
- c. Literatura i historiografia.
- d. Sztuki plastyczne i architektura, teatr i muzyka baroku.
- e. Nowoczesne kierunki w dydaktyce – Jan Amos Komeński.

Środowisko naturalne a rozwój kolonii

- a. Zmiany w uprawie i hodowli.
- b. Rozwój nowoczesnych technik.
- c. Wzrost ucisku pańszczyźnianego.
- d. Nowe rośliny i uprawy, na przykład ziemniaki i pomidory.
- e. Używki (kakao, kawa, herbata) i przyprawy a rozwój handlu.

3. Wymiar polski

Rzeczpospolita magnatów

- a. Wolna elekcja i *liberum veto* w XVII w., przewaga magnacka i załamanie demokracji szlacheckiej.
- b. Kryzys szlacheckiego parlamentaryzmu za panowania Jana Kazimierza.
- c. Rozwój tendencji decentralistycznych.
- d. Próby reform ustrojowych w pierwszej połowie XVII w.

Wojny Rzeczypospolitej w XVII wieku

- a. Powstanie Bohdana Chmielnickiego i jego konsekwencje.
- b. Wojna polsko-rosyjska (1654–1667) i pokój andruszowski (1667 r.) – ustępstwa Rzeczypospolitej na rzecz Rosji.
- c. Traktaty welawsko-bydgoskie (1657 r.), postanowienia traktatu oliwskiego (1660 r.) i zakończenie wojny ze Szwecją.

- d. Wojna polsko-turecka (1672 r.) i jej polityczne konsekwencje.
- e. Jan III Sobieski, bitwa wiedeńska (1683 r.), przystąpienie Polski do Świętej Ligi i pokój karłowicki.
- f. Konsekwencje polityczne i społeczno-ekonomiczne XVII-wiecznych wojen Rzeczypospolitej.

Unia polsko-saska

- a. Sejm konwokacyjny i elekcja Fryderyka I Augusta (Augusta II Mocnego), unia polsko-saska.
- b. Polityka Augusta II w czasie wojny północnej, bitwa pod Połtawą (1709 r.).
- c. Obozy magnackie wobec polityki zagranicznej monarchy.
- d. Próba zamachu stanu Augusta II i konfederacja tarnogrodzka.

Kultura polskiego baroku

- a. Ideologia polskiego baroku, sarmatyzm.
- b. Model edukacji szlacheckiej. Rozwój szkolnictwa jezuickiego, pijarskiego i innowierczego.
- c. Literatura wczesnego i dojrzałego baroku, jej przedstawiciele.
- d. Architektura i sztuka barokowa.

4. Wymiar regionalny

Moja „mała ojczyzna” i „wielki wiek XVII”

- a. Losy regionu w dobie XVII-wiecznych wojen Rzeczypospolitej.
- b. Architektura i sztuka barokowa w regionie.
- c. Drukarnie, biblioteki i ich rola w życiu regionu w XVII w.
- d. Wybitne postacie epoki i ich obecność w regionie.

5. Wymiar indywidualny

Życie codzienne w „wielkiej epoce”

- a. Pionierstwo kolonistów amerykańskich, afrykańskich, azjatyckich i ich europejski bagaż kulturowy.
- b. Domy, mieszkania, urzędnicy komunalni, odzież i ubiór narodowy.
- c. Higiena i ochrona zdrowia, praca, wypoczynek, rozrywka.
- d. Konflikt jednostki z absolutystycznym państwem.
- e. Kobieta, mężczyzna, dziecko, rodzina, wychowanie.
- f. Relacje międzyludzkie, normy moralne i prawne.

Pojęcia: merkantylizm, centralizm, absolutyzm, samodzierżawie, hacjenda, latyfundiizm, faktoria, prezbiterianizm, independentyzm, Akt nawigacyjny, hegemonia, regent (regencja), *l'Etat c'est moi* (Państwo to ja), Fronda, sukcesja (wojna sukcesyjna), monarchia parlamentarna, restytucja, junkierstwo, barok, jansenizm, pietyzm, kartezjanizm, empiryzm, sarmatyzm, *cogito ergo sum*, dogmatyzacja, „złota wolność szlachecka”, torysi, wigowie, elektor, kurfirści.

Postacie: Armand J. Richelieu, Giulio Mazzarini, Ludwik XIV, Oliver Cromwell, Jean Colbert, Karol I Stuart, Kara Mustafa, Fryderyk Wilhelm, Jan Kazimierz, Bohdan Chmielnicki, Karol Gustaw, Leopold I, Jan III Sobieski, Fryderyk August I (August II Mocny), Piotr I Wielki, Corneille Jansen, Blaise Pascal, René Descartes (Kartezjusz), Isaac Newton, Galileusz, Johannes Kepler, Baruch Spinoza, Grotius, Pierre Corneille, Jean Racine, Molière, Jean de La Fontaine, Thomas Hobbes, Peter Paul Rubens, Caravaggio, Rembrandt van Rijn, Wacław Potocki, Stanisław Konarski, Jan Chryzostom Pasek, Marysieńka Sobieska.

C. Do lat siedemdziesiątych XVIII wieku

1. Wymiar powszechny

Źródła do dziejów Europy i świata do lat siedemdziesiątych XVIII wieku

- Źródła drukowane, kroniki, konstytucje sejmowe, konstytucje, mowy sejmowe.
- Źródła ikonograficzne, prasa, literatura, sztuka, pamiętnikarstwo.
- Zabytki kultury materialnej.

Azja, Afryka, Bliski Wschód i Japonia w XVIII wieku

- Islam i Azja Południowo-Wschodnia.
- Afryka Północna i Bliski Wschód.
- Chiny pod panowaniem mandżurskiej dynastii Cing.
- Ekspansja mandżursko-chińska.
- Izolacjonizm japoński.

2. Wymiar europejski

Wiek XVIII – epoka oświecenia

- Główne nurty filozofii oświecenia i ich przedstawiciele.
- Rozwój nauki, nowe wynalazki, utylitaryzm, rozwój szkolnictwa, nowe typy szkół, rola uniwersytetów.
- Kierunki w sztuce – rokoko, klasycyzm.

Nowe kształty politycznej mapy Europy Zachodniej

- Konsekwencje wojny o sukcesję hiszpańską, system angielsko-francuski i zmienne przymierza.
- Kwestia włoska.
- Monarchie absolutne w Europie.

U progu kapitalizmu – rewolucja przemysłowa w Anglii

- Teoria fizjokratyzmu i geneza rewolucji przemysłowej w Anglii.
- Ogradzania i ich następstwa.
- Początki przemysłu fabrycznego.
- Liberalizm gospodarczy.
- Wpływ człowieka na zmiany w środowisku naturalnym.
- Rozwój nowoczesnych form produkcji w rolnictwie.

Wzrost znaczenia Rosji i Prus w Europie Wschodniej

- Wojna północna, wojny tureckie i kwestia bałkańska.
- Cesarstwo rosyjskie Piotra I.
- Podporządkowanie Węgier przez monarchię habsburską.
- Militaryzm Fryderyka Wilhelma I i królestwo pruskie.
- Sojusz dworów cesarskich (1726 r.).

Stary ład i wojny na kontynencie (1733–1763)

- Pojęcie starego ładu.
- Monarchie i republiki starego ładu.
- Wojna rosyjsko-austriacko-turecka i szwedzko-rosyjska.
- Podbój Śląska przez Prusy (1740–1741) i wojna o sukcesję austriacką.
- Wojna siedmioletnia (1756–1763) i jej skutki.

Religia, życie duchowe. Kościół katolicki, protestancki i inne wyznania

- a. Zmiany w obrazie życia duchowego w oświeceniu.
- b. Kościół katolicki wobec przemian XVIII w.
- c. Różnorodność wyznaniowa Europy i państw pozaeuropejskich.
- d. Zakony i ich rola. Działalność Klemensa XIII, kasacja zakonu jezuitów.
- e. Kościół a wolnomularstwo.

3. Wymiar polski

Zmierzch I Rzeczypospolitej

- a. Sejm Niemy (1717 r.).
- b. Polityka zagraniczna i wewnętrzna Augusta II Mocnego.
- c. Walka o polską sukcesję (1732/1733).
- d. „Anarchia” i próby jej zwalczania przez Augusta III.
- e. Wzrost gospodarczy i kulturalny w czasach panowania Augusta III.
- f. Walka króla i „familii” o reformę państwa, wzrost aktywności Czarторыskich.
- g. Polska w latach wojny siedmioletniej.
- h. Wczesnooświeceniowa literatura, czasopisma, sztuki plastyczne, rokoko w architekturze, kultura magnacka i dworska, *Collegium Nobilium*.

4. Wymiar regionalny

Ziemie regionu w czasach saskich

- a. Echa wydarzeń politycznych i społecznych w regionie.
- b. Zabytki sztuki sakralnej i świeckiej w regionie.

5. Wymiar indywidualny

Człowiek wczesnego oświecenia

- a. Jednostka a prawo we wczesnym oświeceniu.
- b. Rodzina i wychowanie, rola edukacji.
- c. Wychowanie szlacheckie, domowe i wyjazdy zagraniczne.
- d. Normy moralne, prawne i obyczajowe.
- e. Życie na dworze, w mieście, na wsi.

Pojęcia: oświecenie, rokoko, klasycyzm, empiryzm, racjonalizm, deizm, ateizm, encyklopedyści, militarizm, „familia”.

Postacie: August II Mocny, August III, Maria Teresa, Stanisław Leszczyński, Fryderyk Wilhelm I, Fryderyk II Wielki, Piotr I, Jan Jakub Rousseau, Voltaire.

D. Przełom XVIII i XIX wieku

1. Wymiar powszechny

Źródła do wieków XVIII i XIX

- a. Źródła drukowane, akty, konstytucje.
- b. Czasopisma, źródła ikonograficzne, zabytki kultury materialnej.
- c. Literatura, mowy sejmowe, pamiętniki.

Ekspansja kolonialna państw europejskich

- a. Podboje kolonialne Anglii i Francji.
- b. Osadnictwo holenderskie w Afryce Południowej.
- c. Ekspansja terytorialna Rosji.
- d. Rywalizacja mocarstw.
- e. Polityka państw europejskich wobec podbitych ziem.
- f. Stagnacja społeczno-gospodarcza i osłabienia imperium osmańskiego, walka mocarstw o wpływy w nim.

Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej

- a. Rozwój kolonii angielskich w Ameryce Północnej.
- b. Sprzeczności między koloniami i metropolią, Deklaracja niepodległości – 4 lipca 1776 r.
- c. Wojna o niepodległość.
- d. Konstytucja Stanów Zjednoczonych.
- e. Rozwój terytorialny USA.

Niewolnictwo Murzynów

- a. Położenie ludności murzyńskiej w Afryce na przełomie stuleci. Próby tworzenia organizmów państwowych.
- b. Handel niewolnikami.
- c. Niewolnictwo w państwach arabskich.
- d. Problemy ludności murzyńskiej i indiańskiej w dobie ekspansji białego człowieka.

Chrześcijaństwo wobec problemów pozaeuropejskich

- a. Kościoły chrześcijańskie wobec problemów kolonializmu i niewolnictwa.
- b. Działalność misyjna na obszarach pozaeuropejskich – walka o ludzi, dusze i kulturę.
- c. Chrześcijaństwo obszarów misyjnych – specyfika połączenia wierzeń przedchrześcijańskich.

2. Wymiar europejski

Przemiany gospodarczo-społeczne w Anglii i kształtowanie się rządów parlamentarno-gabinetowych

- a. Rozwój przemysłu tekstylnego, zastosowanie maszyny parowej.
- b. Społeczne następstwa rewolucji przemysłowej.
- c. Osłabienie roli monarchy.
- d. Wzrost znaczenia Izby Gmin i gabinetu ministrów.

Rewolucja we Francji

- a. Społeczeństwo francuskie pod koniec XVIII w.
- b. Kryzys monarchii absolutnej, próby reformy ustroju politycznego.
- c. Obalenie monarchii – zdobycie Bastylii 14 lipca 1789 r., ustanowienie republiki.
- d. Wojna domowa i konflikt z koalicją.
- e. Walka o władzę w republice.

Okres napoleoński

- a. Kariera wojskowa Napoleona Bonaparte.
- b. Zdobycie władzy dyktatorskiej, ustanowienie cesarstwa (1804 r.).
- c. Wojny Francji napoleońskiej.
- d. 100 dni Napoleona.

- e. Restauracja monarchii Burbonów.
- f. Kościół wobec Rewolucji Francuskiej i Napoleona.

Kongres wiedeński

- a. Skutki wojen napoleońskich.
- b. Najwybitniejsi dyplomaci kongresu.
- c. „Równowaga europejska” i legitymizm – podstawy nowego ładu europejskiego.
- d. Postanowienia kongresu.

3. Wymiar polski

Ostatnia wolna elekcja. Pierwszy rozbiór Polski

- a. Elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego, próby reform wewnętrznych.
- b. Konfederacja barska.
- c. Pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej (1772 r.).

Kultura oświecenia w Polsce

- a. Mecenat Stanisława Augusta Poniatowskiego.
- b. Reformy szkolnictwa – Szkoła Rycerska, Komisja Edukacji Narodowej.
- c. Rozwój nauki i sztuki.
- d. Publicystyka społeczno-polityczna.

Sejm Wielki. Konstytucja 3 maja

- a. Sejm Wielki i jego reformy.
- b. Konstytucja 3 maja 1791 r., interwencja Rosji, wojna w obronie konstytucji.
- c. Drugi rozbiór Rzeczypospolitej (1793 r.).

Powstanie kościuszkowskie i upadek Rzeczypospolitej

- a. Postać Tadeusza Kościuszki.
- b. Powstanie kościuszkowskie (1794 r.).
- c. Trzeci rozbiór Rzeczypospolitej (1795 r.).

Sprawa polska w okresie wojen napoleońskich

- a. Legiony Polskie u boku armii francuskiej.
- b. Powstanie Księstwa Warszawskiego i jego ustrój.
- c. Postanowienia kongresu wiedeńskiego w sprawie polskiej.

4. Wymiar regionalny

Losy małej ojczyzny w okresie walki o ocalenie Rzeczypospolitej

- a. Wkład regionu w walkę narodowowyzwoleńczą.
- b. Regionalne zabytki historyczne z przełomu XVIII i XIX w.
- c. Przedstawiciele regionalnej literatury i sztuki.

5. Wymiar indywidualny

Uwarunkowania życia jednostki na przełomie stuleci

- a. Więzy narodowe, stanowe, wyznaniowe, rodzinne.
- b. Kryzys społeczeństwa feudalnego.
- c. Kobieta, mężczyzna, dziecko, rodzina i wychowanie.
- d. Jednostka a prawo na przełomie XVIII i XIX w.

- e. Prawo cywilne a normy moralne i obyczajowe.
- f. Szkoła i jej rola w nowym wymiarze na początku XIX w.

Pojęcia: faktoria, kompanie handlowe, metropolia, plantacje, burżuazja, przemysł fabryczny, Bastylia, Deklaracja praw człowieka i obywatela, monarchia konstytucyjna, jakobini, koalicja, terror, dyktatoriat, wojskowy zamach stanu, konsulat, Kodeks Napoleona, blokada kontynentalna, „równowaga europejska”, legitymizm, sejm konwokacyjny, prawa kardynalne, „czarna procesja”, targowica, *Virtuti Militari*, insurekcja, naczelnik, kosynierzy, Uniwersał połaniecki, Legiony, *Mazurek Dąbrowskiego*.

Postacie: George Washington, Benjamin Franklin, James Watt, Katarzyna II, Maria Teresa, Napoleon Bonaparte, Stanisław August Poniatowski, Jan Śniadecki, Adam Naruszewicz, Ignacy Krasicki, Tadeusz Kościuszko, Józef Poniatowski, Jan Henryk Dąbrowski, Tadeusz Rejtan, Hugo Kofiątaj.

VI. Wiek XIX i XX

A. Między kongresem wiedeńskim a I wojną światową

1. Wymiar powszechny

Źródła do okresu od 1815 do 1914 roku

- a. Źródła drukowane, akty, konstytucje, manifesty.
- b. Czasopisma, literatura, pamiętnikarstwo, ikonografia.
- c. Zabytki kultury materialnej.

Postęp w nauce i technice w XIX i na początku XX wieku

- a. Rozwój nauki (chemia, fizyka, biologia).
- b. Wynalazki techniczne i nowe gałęzie przemysłu.
- c. Powstanie i rozwój kolei żelaznych.
- d. Postęp w dziedzinie komunikacji morskiej.

Przemiany demograficzne na świecie

- a. Eksplozja demograficzna w Europie.
- b. Procesy urbanizacyjne w Europie, Azji i Ameryce Północnej.
- c. Migracje Europejczyków na inne kontynenty.
- d. Wpływ przemian demograficznych na rywalizację o kolonie.
- e. Rola środowiska naturalnego człowieka, procesy ekologiczne.

Daleki Wschód w XIX i na początku XX wieku

- a. Przełamanie chińskiej izolacji przez mocarstwa europejskie.
- b. Ingerencja obcych państw i jej konsekwencje.
- c. Reformy wewnętrzne w Japonii okresu Meidzi.
- d. Ekspansja militarna Japonii w Chinach i Korei.
- e. Wojna rosyjsko-japońska (1904–1905).

Turcja w latach 1815–1914 roku

- a. Zacołanie ekonomiczne, polityczne i społeczne kraju.
- b. Walka o niepodległość ludów zamieszkujących imperium (Arabowie, Ormianie, Grecy).
- c. Ludy słowiańskie.

- d. Rewolucja „młodoturecka”.
- e. Rywalizacja o Egipt. Kanał Sueski.

Zniesienie niewolnictwa

- a. Potępienie handlu niewolnikami przez kongres wiedeński.
- b. Likwidacja niewolnictwa w koloniach mocarstw europejskich.
- c. Wojna secesyjna w Stanach Zjednoczonych (1861–1865).
- d. Zniesienie niewolnictwa w Turcji oraz Brazylii.

Stany Zjednoczone i Ameryka Łacińska

- a. Wzrost potęgi USA, rozwój mocarstwa światowego.
- b. Doktryna Monroe. USA a Ameryka Łacińska.
- c. Wyzwalanie się kolonii hiszpańskich i portugalskich spod zwierzchnictwa metropolii.
- d. Brak stabilizacji politycznej – rewolty wojskowe.
- e. Wojna domowa w Meksyku.

Utworzenie wielkich imperiów kolonialnych

- a. Podział Afryki.
- b. Brytyjskie Indie i dążenia antykolonialne.
- c. Kolonializm w Azji Południowo-Wschodniej.

2. Wymiar europejski

Europa w okresie uprzemysłowienia i przemian społecznych

- a. Nierównomierność rozwoju gospodarczego.
- b. Powstanie dużych ośrodków miejskich i wzrost znaczenia mieszczaństwa w życiu społecznym.
- c. Kryzys rolnictwa europejskiego.
- d. Warunki życia i pracy robotników fabrycznych, powstanie związków zawodowych.
- e. Emancypacja kobiet.

Rozwój parlamentaryzmu w Europie

- a. Reakcja ponapoleońska na kontynencie.
- b. Wiosna Ludów (1848–1849).
- c. Rozwój parlamentaryzmu i upowszechnienie praw wyborczych w państwach europejskich.

Kształtowanie się państw narodowych w Europie Zachodniej

- a. Wzrost świadomości narodowej.
- b. Zjednoczenie Włoch.
- c. II cesarstwo francuskie, Napoleon III i wojna francusko-pruska. Francja jako republika.
- d. Zjednoczenie Niemiec.
- e. Kwestia żydowska w Europie.

Rozwój ideologii i partii politycznych

- a. Główne kierunki ideowe i ich charakterystyka: liberalizm, konserwatyzm, socjalizm, nacjonalizm.
- b. Najwybitniejsi teoretycy.
- c. Powstanie masowych partii politycznych.
- d. Narodziny syjonizmu.

Rosja w latach 1815–1914

- a. Polityka wewnętrzna Aleksandra I i Mikołaja I.
- b. Wojna krymska.
- c. Kryzys caratu. Próby reform.
- d. Rewolucja 1905 r. i jej następstwa.

Problemy narodowe w Europie

- a. Odrodzenie narodowe w Irlandii.
- b. Odrodzenie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej: Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia, Białoruś, Ukraina, Słowacja, Czechy.
- c. Ruchy odśrodkowe w państwach wielonarodowych (Austro-Węgry, Rosja).

Konflikty na Półwyspie Bałkańskim

- a. Zróżnicowanie etniczne, narodowe i religijne regionu.
- b. Osłabienie panowania tureckiego na Bałkanach w drugiej połowie XIX w.
- c. Powstanie niepodległej Rumunii, Serbii, Czarnogóry, Albanii.
- d. Problem Macedonii oraz Bośni i Hercegowiny.

Kultura europejska w XIX i na początku XX wieku

- a. Prądy literackie, filozoficzne.
- b. Kierunki w sztukach plastycznych.
- c. Muzyka, teatr, prasa, książka.
- d. Najwybitniejsi twórcy kultury. Rozwój nauk ścisłych i humanistycznych.
- e. Model edukacji przełomu wieków. Rozwój szkolnictwa, rola uniwersytetów.

Państwo a Kościoły – chrześcijańskie religie państwowe i ich osłabienie

- a. Wiara a religijność.
- b. Rola religii w życiu człowieka przełomu XIX i XX w.
- c. Kulturkampf, laicyzacja we Francji.
- d. Narodziny chrześcijańskiej myśli społecznej.
- e. Religie wobec nowych ideologii i ruchów narodowych.
- f. Stosunki między państwem a związkami religijnymi.
- g. Życie duchowe, zakony.

3. Wymiar polski

Działalność patriotyczna i zrywy narodowyzwolenicze w latach 1815–1864

- a. Postanowienia kongresu wiedeńskiego w sprawie polskiej.
- b. Powstanie listopadowe i wojna polsko-rosyjska (1830–1831).
- c. Zrywy powstańcze w latach 1846–1848.
- d. Powstanie styczniowe (1863–1864).
- e. Konsekwencje powstań narodowyzwoleniczych.

Rozwój społeczno-gospodarczy ziem polskich

- a. Rolniczy charakter ziem polskich, proces uwłaszczania chłopów.
- b. Zmniejszenie roli ziemiaństwa w życiu społecznym.
- c. Początki uprzemysłowienia i urbanizacji, polska przedsiębiorczość.
- d. Warunki życia i pracy robotników przemysłowych.
- e. Inteligencja i jej znaczenie.

Obrona przed wynarodowieniem i walka o autonomię

- a. Próby rusyfikacji w zaborze rosyjskim oraz germanizacji w zaborze pruskim.
- b. Obrona społeczeństwa polskiego przed wynarodowieniem.
- c. Autonomia galicyjska.
- d. Rewolucja 1905–1907 w zaborze rosyjskim.

Nowoczesne ruchy polityczne w społeczeństwie polskim – przywódcy, programy i udział w życiu politycznym

- a. Konserwatyści.
- b. Ruch socjalistyczny.
- c. Narodowa Demokracja.
- d. Ruch ludowy.
- e. Posłowie polscy w parlamentach zaborczych państw.

Stosunki Polaków z innymi narodami

- a. Stanowisko ruchów narodowych na Litwie, Białorusi i Ukrainie wobec narodu polskiego.
- b. Postawa społeczeństwa polskiego wobec Litwinów, Białorusinów i Ukraińców.
- c. Stosunki polsko-żydowskie.

Kultura i nauka polska w XIX wieku

- a. Główne kierunki w literaturze (romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska), najwybitniejsi twórcy.
- b. Sztuki plastyczne.
- c. Wkład Polaków w rozwój nauk ścisłych.
- d. Nauki historyczne i językoznawstwo.

4. Wymiar regionalny

Losy „małej ojczyzny” w okresie walki o wyzwolenie narodowe

- a. Przemiany gospodarcze i społeczne w regionie.
- b. Lokalne zabytki z XIX w.

5. Wymiar indywidualny

Uwarunkowania życia jednostki w XIX wieku

- a. Więzy narodowe, klasowe, religijne, rodzinne.
- b. Zanikanie więzi stanowych.
- c. Emancypacja kobiet. Rodzina i jej rola na przełomie stuleci.
- d. Wychowanie domowe i powszechne. Rozwój szkolnictwa, druku, teatru, muzyki.
- e. Kształtowanie się norm moralnych i obyczajowych a postawy i mentalności.

Pojęcia: promieniotwórczość, statek parowy, eksplozja demograficzna, migracje, urbanizacja, imperializm, junta, abolicjonizm, związek zawodowy, Międzynarodówka, czartyści, monarchia lipcowa, Wiosna Ludów, bojkot, bolszewicy, trializm, syjonizm, antysemityzm, romantyzm, realizm, modernizm, impresjonizm, secesja, noc listopadowa, Wielka Emigracja, pozytywizm, hakata, „stańczycy”, PPS, SDKPiL, ND, PSL.

Postacie: Michael Faraday, Maria Skłodowska-Curie, Thomas Edison, George Stephenson, Abraham Lincoln, Napoleon III, Alexis de Tocqueville, Karol Marks, Giuseppe Garibaldi, Camillo di Cavour, Otto von Bismarck, Romuald Traugutt, Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Jan Matejko, Stanisław Wyspiański, Michał Bobrzyński, Vincent van Gogh, Claude Monet, Zygmunt Freud, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, książę Adam Jerzy Czartoryski, Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Stefan Żeromski.

B. Między I a II wojną światową

1. Wymiar powszechny

Źródła do okresu międzywojennego

- a. Źródła dokumentacyjne, konstytucje, manifesty, traktaty.
- b. Prasa, literatura, czasopisma, źródła ikonograficzne.
- c. Dokumentacja fotograficzna, kroniki filmowe.

Geneza i przebieg I wojny światowej

- a. Wzrost napięcia w stosunkach między mocarstwami, powstanie bloków militarnych, wybuch wojny (1914 r.).
- b. Państwa uczestniczące w wojnie.
- c. Przebieg działań wojennych w latach 1914–1918.
- d. Konsekwencje wojny.

Rozpad imperium tureckiego i wzrost arabskich ruchów narodowych

- a. Niepowodzenia wojsk tureckich w trakcie wojny.
- b. Ludobójstwo Ormian.
- c. Upadek sułtanatu, powstanie republiki tureckiej.
- d. Mandaty Wielkiej Brytanii i Francji na Bliskim Wschodzie.
- e. Osadnictwo żydowskie w Palestynie.
- f. Rozwój arabskich ruchów narodowych.

Przemiany na Dalekim Wschodzie w latach 1914–1939

- a. Militaryzacja Japonii.
- b. Wojna domowa w Chinach.
- c. Agresja japońska na Chiny.
- d. Wzrost dążeń niepodległościowych w Indiach.

Sytuacja gospodarcza świata w okresie międzywojennym

- a. Ekonomiczne konsekwencje I wojny światowej.
- b. Wielki kryzys gospodarczy lat trzydziestych.
- c. Walka ze skutkami kryzysu.
- d. Ożywienie gospodarcze pod koniec lat trzydziestych.
- e. Wpływ człowieka na zmianę środowiska naturalnego.
- f. Przemysł a degradacja środowiska.

Religie, kościoły a problemy wyznaniowe i polityczne okresu międzywojennego

- a. Struktura wyznaniowa nowych państw w Europie Środkowej i Wschodniej. Stosunki między władzą państwową a kościołami i związkami wyznaniowymi.
- b. Kościoły w ustrojach totalitarnych.
- c. Procesy laicyzacyjne.
- d. Rola islamu w ruchach antykolonialnych.
- e. Religie w ruchach antykolonialnych Indii.
- f. Początki partii chrześcijańskiej demokracji w życiu politycznym.

Nauka, technika i kultura dwudziestolecia międzywojennego

- a. Nauki ścisłe i ekonomiczne.
- b. Początki komunikacji lotniczej i samochodowej.
- c. Awangardowe nurty w literaturze, sztukach plastycznych i muzyce.
- d. Rozwój środków komunikacji masowej: prasa popularna, kino, radiofonia, początki telewizji.

2. Wymiar europejski

Upadek monarchii w Europie Środkowej i Wschodniej

- a. Upadek caratu w Rosji.
- b. Zdobycie władzy w Rosji przez bolszewików, wojna domowa.
- c. Upadek cesarstwa w Niemczech.
- d. Rozpad monarchii Habsburgów.

System wersalski i jego konsekwencje

- a. Konferencja pokojowa w Paryżu (1919 r.).
- b. Postanowienia traktatów pokojowych, utworzenie Ligi Narodów.
- c. System międzynarodowej ochrony grup mniejszościowych – mały traktat wersalski.
- d. Słabości systemu wersalskiego.

Zmiany na mapie politycznej kontynentu europejskiego

- a. Niepodległość Irlandii.
- b. Nowe państwa w Europie Środkowej i Wschodniej.
- c. Spory graniczne, mniejszości narodowe, etniczne i religijne.
- d. Problemy polityczne i gospodarcze odrodzonych państw.

Kryzysy parlamentaryzmu europejskiego

- a. Brutalizacja życia społecznego pod wpływem wojny, słabość i niestabilność rządów parlamentarnych.
- b. Dojście faszystów do władzy we Włoszech (1922 r.).
- c. System stalinowski w ZSRR.
- d. Naziści u władzy w Niemczech (1933 r.).
- e. Polityka wewnętrzna reżymów totalitarnych.

Ekspansywna polityka faszystowskich Włoch i nazistowskich Niemiec

- a. Agresywny charakter totalitarnych ideologii, rozbudowa potencjału wojskowego i militaryzacja gospodarki.
- b. Agresja Włoch na Abisynię.
- c. Wojna domowa w Hiszpanii.
- d. Remilitaryzacja Nadrenii, przyłączenie Austrii do Rzeszy, upadek Czechosłowacji.
- e. Oś Berlin – Rzym – Tokio.

3. Wymiar polski

Odzyskanie niepodległości przez Polskę

- a. Polskie orientacje polityczne w przededniu wojny.
- b. Kwestia polska w okresie I wojny światowej.

- c. Kształtowanie się ośrodków władzy (11 listopada 1918 r.).
- d. Sejm Ustawodawczy.

Walka o granice Rzeczypospolitej

- a. Kształtowanie wschodniej granicy państwa: wojna polsko-ukraińska, wojna polsko-rosyjska, konflikt z Litwą.
- b. Kształtowanie granicy z Niemcami i Czechosłowacją – powstania i plebiscyty.
- c. Terytorium i ludność Rzeczypospolitej.

Ustrój odrodzonego państwa

- a. Konstytucja marcowa (1921 r.), funkcjonowanie demokracji parlamentarnej w Polsce.
- b. Przewrót majowy 1926 r., Konstytucja kwietniowa (1935 r.).
- c. Rządy autorytarne, opozycja.

Gospodarka i kultura odrodzonej Polski

- a. Problemy gospodarcze odrodzonego państwa i próby ich przezwyciężenia. Inflacja, wprowadzenie trwałej waluty.
- b. Rzeczpospolita w okresie wielkiego kryzysu.
- c. Rozwój nauki i sztuki.
- d. Oświata.

Wielokulturowy charakter państwa

- a. Życie kulturalne, polityczne i gospodarcze mniejszości narodowych.
- b. Postawa mniejszości narodowych w stosunku do polskiej większości.
- c. Stanowisko polskich ugrupowań politycznych wobec ludności niepolskiej.
- d. Polityka władz Rzeczypospolitej w kwestii mniejszości narodowych.
- e. Zakończenie kształtowania nowoczesnego narodu polskiego.

Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej

- a. Sojusz polsko-francuski.
- b. Próby normalizacji stosunków z Niemcami, ZSRR i Litwą.
- c. Żądania niemieckie wobec Polski i przygotowania do wojny.
- d. Polsko-brytyjski układ gwarancyjny.
- e. Pakt Ribbentrop–Mołotow (23 sierpnia 1939 r.).

Kampania wrześniowa

- a. Agresja niemiecka na Polskę (1 września 1939 r.), przebieg działań wojennych.
- b. Wypowiedzenie Niemcom wojny przez Anglię i Francję.
- c. Agresja radziecka (17 września 1939 r.).
- d. Utworzenie rządu polskiego na wychodźstwie.

4. Wymiar regionalny

Losy „małej ojczyzny” w latach 1914–1939

Życie polityczne, kulturalne i gospodarcze w regionie.

5. Wymiar indywidualny

Spoleczne uwarunkowania życia jednostki w okresie międzywojennym

- a. Więzy rodzinne, religijne, narodowe, lokalne, środowiskowe.
- b. Prawa człowieka w różnych systemach politycznych i ustrojowych.

- c. Związki międzyludzkie, postawy i mentalność człowieka doby totalitaryzmu rosyjskiego, faszystowskiego i nietolerancji narodowej oraz religijnej.

Pojęcia: wojna pozycyjna, deklaracja Balfoura, bierny opór, „czarny czwartek”, interwencjonizm państwowy, Nowy Ład, kubizm, rewolucja lutowa, rewolucja październikowa, Czeka, Gulag, Republika Weimarska, bojówki, „czarne koszule”, SS, obozy koncentracyjne, czystki, gestapo, III Rzesza, układ monachijski, Legiony Polskie, orędzie Wilsona, Komitet Narodowy Polski, Rada Regencyjna, „mała konstytucja”, powstanie wielkopolskie, plebiscyty, powstania śląskie, Zaolzie, bitwa warszawska, sanacja, nowela sierpniowa, tajny protokół, *Blitzkrieg*, rząd emigracyjny.

Postacie: Woodrow Wilson, Mao Zedong, Mahatma Gandhi, Franklin Delano Roosevelt, Pablo Picasso, Charlie Chaplin, Albert Einstein, Włodzimierz Lenin, Lew Trocki, Feliks Dzierżyński, David Lloyd George, Georges Clemenceau, Benito Mussolini, Józef Stalin, Adolf Hitler, Ignacy Jan Paderewski, Gabriel Narutowicz, Wincenty Witos, Ignacy Mościcki, Edward Rydz-Śmigły, Józef Beck, Stefan Starzyński, Władysław Sikorski.

C. Od II wojny światowej do czasów współczesnych

1. Wymiar powszechny

Źródła do dziejów najnowszych

- Dokumentacja normatywna, akty, deklaracje, konstytucje.
- Źródła ikonograficzne.
- Dokumentacja zdjęciowa, filmowa, relacje i wspomnienia, pamiętnikarstwo, prasa.

Przebieg działań II wojny światowej

- Podboje niemieckie, włoskie i radzieckie w latach 1940–1941.
- Atak niemiecki na ZSRR i japoński na Stany Zjednoczone.
- Ruch oporu na terytoriach okupowanych przez państwa „osi”.
- Działania wojenne w latach 1941–1945.
- Klęska państw „osi”.

Zbrodnie przeciwko ludzkości podczas II wojny światowej

- Zbrodnie na terenach okupowanych przez państwa „osi” i ZSRR.
- Holocaust, eksterminacja Romów.
- Procesy zbrodniarzy wojennych.

Przemiany na świecie po II wojnie światowej

- Konsekwencje wojny.
- Ustalanie zasad ładu powojennego, konferencje Wielkiej Trójki w Teheranie, Jałcie, Poczdamie.
- Powołanie Organizacji Narodów Zjednoczonych (1945 r.) – cele, zadania, struktura organizacji.

Zimna wojna

- Dwubiegunowy podział świata.
- Przeciwstawność systemów politycznych i gospodarczych supermocarstw.
- Rywalizacja USA i ZSRR – wyścig zbrojeń, wojna propagandowa, walka o strefy wpływów.
- Sytuacje kryzysowe.

Kościół, religie i życie duchowe po II wojnie światowej

- Kościół katolicki wobec przemian politycznych po II wojnie światowej. Pozycja Kościoła i papieża w państwach komunistycznych.

- b. II sobór watykański i jego realizacja. Paweł VI i jego rola. Jan Paweł II a współczesny Kościół.
- c. Stosunki między różnymi odłamami chrześcijaństwa.
- d. Religie a państwa wyznaniowe we współczesnym świecie.
- e. Islam, judaizm, buddyzm, hinduizm, chrześcijaństwo – wzajemne relacje.
- f. Ekumenizm. Zakony, życie duchowe, szkolnictwo wyznaniowe i model życia we współczesnym świecie.
- g. Chrześcijańskie demokracje jako próba połączenia religii z polityką.

Bliski Wschód po II wojnie światowej

- a. Powstanie państwa Izrael.
- b. Odrodzenie narodowe Arabów.
- c. Konflikt izraelsko-arabski i próby jego rozwiązania.

Chiny i Japonia po II wojnie światowej

- a. Demokratyzacja i rozwój gospodarczy Japonii.
- b. Zwycięstwo komunistów w wojnie domowej w Chinach, powstanie Chińskiej Republiki Ludowej.
- c. Założenia ideologiczne maoizmu i próby ich realizacji w Chinach.
- d. Próby „eksportu” maoizmu za granicę; antagonizm z ZSRR.
- e. Modernizacja systemu po śmierci Mao Zedonga.
- f. Wojna i podział w Korei.

Ameryka Łacińska

- a. Zacołanie cywilizacyjne kontynentu, dominacja wojska w życiu politycznym na początku XX w.
- b. Rozwój radykalnych ruchów społecznych w drugiej połowie XX wieku – komunizm, maoizm, teologia wyzwolenia, peronizm.
- c. Rewolucje, wojny domowe, przewroty.
- d. Rozwój gospodarczy i postęp cywilizacyjny państw regionu w drugiej połowie XX w.

Upadek imperiów kolonialnych

- a. Osłabienie metropolii po II wojnie światowej.
- b. Wojna wietnamska, algierska, afgańska i ruchy wyzwolenicze.
- c. Proces uzyskiwania niepodległości przez kolonie w Azji i Afryce.
- d. Problemy polityczne i gospodarcze byłych kolonii.
- e. Gorąca zimna wojna w państwach Trzeciego Świata.

Postęp naukowo-techniczny. Człowiek a środowisko naturalne

- a. Badania kosmosu – lot człowieka w kosmos (1961 r.) i lądowanie na Księżycu (1969 r.).
- b. Rozwój medycyny.
- c. Masowa motoryzacja.
- d. Rewolucja technologiczno-informatyczna.
- e. Problemy ekologiczne. Ekosystemy i zagrożenia współczesnego świata. Procesy globalizacji. Dziura ozonowa.

Oblicza kultury światowej. Rola szkoły i edukacji w kształtowaniu nowoczesnego modelu wychowania

- a. Kultura wysoka i kultura masowa. Literatura, sztuki plastyczne i muzyka.
- b. Kinematografia, telewizja, przemysł fonograficzny.

- c. Współczesna szkoła i jej rola.
- d. Współczesny model wychowania.
- e. Ruchy i prądy filozoficzne, rozwój nauki.
- f. Zdobywcze techniki i ich rola w kształtowaniu oblicza kulturowego współczesnego człowieka.
- g. Ruchy protestu kulturowego (hippisi, punkowie, skini).

2. Wymiar europejski

Europa Środkowo-Wschodnia i Bałkany w okresie „zimnej wojny”

- a. Zajęcie Europy Wschodniej przez armię radziecką w końcowym etapie II wojny światowej.
- b. Podział Niemiec.
- c. Tworzenie rządów satelickich.
- d. Upodobnianie ustrojów wewnętrznych do systemu panującego w ZSRR.
- e. Tłumienie prób uzyskania samodzielności przez kraje satelickie.
- f. Sytuacja w Jugosławii i Albanii.

Integracja Europy Zachodniej

- a. Odbudowa ze zniszczeń wojennych.
- b. Stopniowy upadek reżymów autorytarnych w Grecji, Hiszpanii i Portugalii.
- c. Integracja militarna – powstanie paktu północnoatlantyckiego (NATO, 1949 r.).
- d. Integracja gospodarcza i polityczna – powołanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (1957 r.).
- e. Utrwalenie parlamentaryzmu w RFN i we Włoszech.
- f. Poszerzanie i pogłębianie Wspólnoty.

Rozpad ZSRR

- a. Niewydolność gospodarki socjalistycznej.
- b. Interwencja w Afganistanie, niepowodzenia militarne.
- c. Próby reform – pieriestrojka.
- d. Konflikty etniczne, tendencje odśrodkowe republik.
- e. Rozwiązanie ZSRR (1991 r.).

Upadek rządów komunistycznych w Europie

- a. Dążenie państw regionu do zwiększenia zakresu niezależności od ZSRR.
- b. Działalność dysydentów.
- c. Rozkład rządów komunistycznych w latach 1989–1990 („jesień narodów”).
- d. Zmiany na mapie politycznej kontynentu.

3. Wymiar polski

Naród polski w latach II wojny światowej

- a. Polityka okupantów wobec narodu polskiego – założenia i realizacja.
- b. Ruch oporu – organizacja i formy działania.
- c. Polityka władz polskich na wychodźstwie.
- d. Udział polskich wojsk w działaniach wojennych u boku wojsk sprzymierzonych.
- e. Powstanie warszawskie 1 sierpnia do 2 października 1944 r.

Polska w okresie rządów komunistycznych

- a. Zajęcie ziem polskich przez wojska radzieckie.
- b. Tworzenie struktur nowej władzy.

- c. Ustalenie nowych granic.
- d. Upodabnianie Polski do państwa radzieckiego.

Polska droga do demokracji

- a. System władzy, konstytucja Polski Ludowej (1952 r.).
- b. Polityka gospodarcza, kryzysy społeczne.
- c. Stosunki państwo–Kościół.
- d. Środowiska opozycyjne.
- e. Powstanie i rozwój „Solidarności”, stan wojenny.
- f. „Okrągły stół” i wybory 1989 r.
- g. Początki III Rzeczypospolitej.

Kultura polska w latach 1945–1990

- a. Straty kultury polskiej w okresie II wojny światowej.
- b. Nacisk ideologiczny i cenzura w czasach Polski Ludowej.
- c. Nauka i sztuka.
- d. Przemiany obyczajowe.

4. Wymiar regionalny

Dzieje „małej ojczyzny” w czasach II wojny światowej i Polski Ludowej

- a. Migracje w okresie powojennym i ich wpływ na życie regionu.
- b. Echa ważnych wydarzeń historycznych w regionie.

5. Wymiar indywidualny

Życie jednostki po II wojnie światowej. Relacje międzyludzkie

- a. Granice kontroli państwa, realny zakres swobód i wolności.
- b. Więzi narodowe, religijne, rodzinne.
- c. Prawa człowieka w XX w., a ich realizacja we współczesnym świecie. Organy ochrony praw człowieka.
- d. Feminizm.
- e. Prawo i sprawiedliwość we współczesnym świecie.
- f. Przemiany obyczajowe. Normy prawne i moralne.

Pojęcia: Pearl Harbor, bitwa pod Stalingradem, kolaboracja, ruch oporu, partyzantka, powstanie warszawskie, zbrodnie wojenne, holocaust, obozy zagłady, getta, powstanie w getcie warszawskim, bomba atomowa, Ziemie Zachodnie, Deklaracja praw człowieka, wojna koreańska, kryzys berliński, kryzys kubański, OWP, rewolucja kulturalna, żelazna kurtyna, Układ Warszawski, RWPG, praska wiosna, plan Marshalla, traktaty rzymskie, traktat z Maastricht, unia monetarna, aksamitna rewolucja, deportacje, eksterminacja, NKWD, zbrodnia katyńska, wysiedlenia, pacyfikacje, Armia Krajowa, sabotaż, dywersja, Dywizjon 303, Polska Partia Robotnicza, kolektywizacja, nacjonalizacja, akcja „Wista”, bezpieka, PZPR, poznański czerwiec, październik 1956, marzec 1968, grudzień 1970, KOR, drugi obieg, sierpień 1980, stan wojenny, „okrągły stół”, ekumenizm, II sobór watykański.

Postacie: Winston Churchill, Charles de Gaulle, John F. Kennedy, Nikita Chruszczow, Fidel Castro, Leonid Breżniew, Michaił Gorbaczow, Konrad Adenauer, Andriej Sacharow, Vaclav Havel, Stanisław Mikołajczyk, Bolesław Bierut, Władysław Gomułka, Edward Gierek, Wojciech Jaruzelski, Stefan Wyszyński, Jan XXIII, Jan Paweł II, Jerzy Popiełuszko, Lech Wałęsa, Tadeusz Mazowiecki, Jerzy Giedroyc.

PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW W ZAKRESIE WIEDZY I REALIZACJI ZAŁOŻONYCH CELÓW

Realizacja każdego programu powinna przynieść efekty w postaci nabycia przez uczniów odpowiedniej wiedzy, umiejętności i rozwijania określonych postaw. Tak więc po zrealizowaniu proponowanego programu absolwent liceum powinien znać materiał historyczny, podstawowe procedury pracy ze źródłami historycznymi, umieć interpretować materiał źródłowy, dokonywać analiz, porównań i ocen komparatywnych, stosować wiedzę w sytuacjach prostych i problemowych oraz korzystać z nowoczesnych środków masowego przekazu. Jednym z najważniejszych zadań i osiągnięć ucznia winno być rozwijanie umiejętności analizy i syntezy procesów historycznych poprzez ujęcie problemowe i przekrojowe. Uczeń powinien poprawnie posługiwać się poznanymi pojęciami historycznymi, doskonalić umiejętność prowadzenia dyskusji, polemik, wywiadów i spotkań, pisanie prac historycznych, artykułów itp. Powinien także sprawnie posługiwać się mapą historyczną, umieć łączyć wiadomości z różnych przedmiotów, w szczególności z języka polskiego, geografii, etyki, wiedzy o społeczeństwie, jak również matematyki i fizyki. Zadaniem wychowawczym szkoły w zakresie nauczania historii jest między innymi wyrabianie u uczniów takich postaw, jak: krytycyzm w stosunku do wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu i szowinizmu, przekonanie o potrzebie szacunku dla dokonań innych narodów, ras, kultur i religii, wrażliwość na przejawy łamania praw człowieka, świadomość własnych praw, patriotyzm oraz poczucie więzi z lokalną społecznością.

Osiągnięcia w zakresie wiedzy i umiejętności są zależne od wielu czynników, na przykład od zdolności i zainteresowań ucznia, czasu, którym dysponuje nauczyciel, warunków materialnych szkoły i pracowni historycznej. Z tego powodu poniższy zestaw wiadomości i umiejętności jest propozycją, którą nauczyciel może i powinien modyfikować.

I. Dzieje najdawniejsze

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła archeologiczne i kultury materialnej do pradziejów;
- systemy periodyzacji dziejów;
- kryteria człowieczeństwa;
- warunki życia i rozwój kultury materialnej człowieka, etapy zasiedlania kontynentu europejskiego, w tym własnego regionu w czasach prehistorycznych;
- koncepcje kreacjonizmu i ewolucjonizmu oraz antropogenezę;
- najważniejsze polskie ekspedycje archeologiczne i ich osiągnięcia;
lokalne zbiory muzeum archeologicznego.

2. Umiejętności

Uczeń:

- rozróżnia systemy periodyzacji dziejów;
- wykorzystuje zabytki archeologiczne jako źródła;
- analizuje źródła;
- pisze pierwsze prace historyczne (referaty, wypracowania).

II. Starożytność

A. Najstarsze cywilizacje na Bliskim Wschodzie i na Dalekim Wschodzie

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła kultury materialnej, źródła pisane, literaturę, mity do najstarszych cywilizacji na Bliskim i Dalekim Wschodzie;
- warunki osadnictwa pierwszych cywilizacji: nad wielkimi rzekami (Egipt, Mezopotamia), na Dalekim Wschodzie (Indie, Chiny), w basenie Morza Egejskiego (Kreta), strukturę państw starożytnych;
- podstawowe systemy religijne starożytności, ówczesną rolę religii;
- wkład cywilizacji starożytnych w rozwój medycyny, matematyki, pisma, astronomii, sztuki;
- najważniejsze aspekty życia jednostki, rodziny, grupy w starożytności;
- różne źródła przekazu, w tym Biblię, opracowania popularnonaukowe, literaturę piękną.

2. Umiejętności

Uczeń:

- korzysta z różnych źródeł, dokonuje ich interpretacji;
- pracuje z mapą i atlasem;
- dostrzega rolę literatury pięknej i Biblii jako źródeł do dziejów człowieka i religii;
- rozróżnia formy sprawowania władzy, systemy religijne;
- dostrzega zależność między położeniem geograficznym a rozwojem gospodarki państw starożytnych;
- ocenia i dostrzega elementy życia współczesnego, mające swoje źródło w najstarszych cywilizacjach.

B. Grecja i Rzym

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do dziejów starożytnej Grecji i Rzymu, akty prawne, dziejopisarstwo, literaturę piękną;
- warunki naturalne państw starożytnych;
- najstarsze cywilizacje basenu Morza Śródziemnego (kreteńska i mykeńska);
- różnorodność greckich *polis* oraz form życia społecznego i politycznego Greków;
- etapy kształtowania Imperium Rzymskiego i jego różnorodność ustrojową;
- podziały społeczeństw Grecji i Rzymu;
- zasięg kolonizacji greckiej i jej konsekwencje;
- dorobek kulturowy i polityczny Hellady i Rzymu (literatura, filozofia, nauka, sztuka, prawodawstwo);
- źródła do roli państwa, jednostki, kultury cywilizacji śródziemnomorskich;
- religie państw starożytnych;
- etapy narodzin i rozprzestrzeniania się religii chrześcijańskiej oraz jej rolę do dziś.

2. Umiejętności

Uczeń:

- dostrzega trwałość kultury greckiej i rzymskiej, jej kontynuację w chrześcijańskiej Europie;
- porównuje zasady funkcjonowania demokratycznego państwa w starożytności i współcześnie;
- ocenia postawy wybitnych jednostek (jak np. Aleksander Macedoński, Gajusz Juliusz Cezar);
- opisuje życie codzienne Greków i Rzymian;
- ukazuje rolę mitów;
- rozwija umiejętność korelacji międzyprzedmiotowej (religia, etyka, język polski);
- dostrzega pozostałości starożytnych kultur we własnym regionie;
- pisze prace historyczne (wypracowania, referaty, rozprawki);
- sprawnie posługuje się mapą i atlasem;
- selekcjonuje fakty i dokonuje ocen komparatywnych;
- interpretuje i analizuje różne źródła odnoszące się do dziejów cywilizacji Grecji i Rzymu.

III. Średniowiecze

A. Wczesne średniowiecze – od V do IX wieku

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do dziejów okresu wczesnego średniowiecza: edykty, kodeksy, traktaty, literaturę historyograficzną, literaturę piękną;
- wpływ środowiska na kształtowanie się nowych państw, życia codziennego i stosunków społecznych;
- kształtowanie się chrześcijaństwa w okresie wczesnego średniowiecza;
- przyczyny upadku cesarstwa zachodniorzymskiego;
- główne etapy dziejów cesarstwa bizantyńskiego i jego wkład do rozwoju kultury europejskiej;
- etapy kształtowania i funkcjonowania państwa Franków i monarchii Karola Wielkiego oraz jej osiągnięcia cywilizacyjne;
- trwałość osiągnięć cywilizacyjnych Arabów;
- genezę i główne zasady islamu;
- funkcjonowanie systemu feudalnego i zależności społecznych;
- rozprzestrzenianie się Słowian w Europie;
- nazwy i siedziby plemion prapolskich na podstawie tekstu *Geografa Bawarskiego*;
- osiągnięcia kultury umysłowej i relacje międzyludzkie w okresie wczesnego średniowiecza.

2. Umiejętności

Uczeń:

- dostrzega związki kultury arabskiej i europejskiej i docenia osiągnięcia cywilizacyjne Arabów;
- charakteryzuje kulturę Bizancjum i monarchii karolińskiej;
- ocenia rolę Karola Wielkiego w kształtowaniu średniowiecznej Europy;

- dostrzega różnice i podobieństwa między chrześcijaństwem a islamem;
- wykorzystuje elementy historii regionu;
- wskazuje wybrane aspekty życia codziennego ludzi w okresie wczesnego średniowiecza;
- rozpoznaje rodzaje źródeł historycznych charakterystycznych dla średniowiecza;
- stosuje różne metody analiz;
- pisze prace historyczne (np. analizy porównawcze);
- pracuje z mapą i atlasem;
- rozróżnia i interpretuje oraz wykorzystuje różne źródła historyczne, rozwija umiejętności gromadzenia informacji z różnych źródeł.

B. Rozkwit średniowiecza – od IX do XIII wieku

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do rozkwitu średniowiecza: kroniki, edykty, źródła ikonograficzne, zabytki kultury materialnej i literaturę piękną;
- rolę środowiska naturalnego w życiu człowieka, osiągnięcia w rozwoju gospodarczym, nowe formy gospodarowania i upraw;
- kulturotwórczą rolę Kościoła w średniowieczu;
- ważniejsze herezje; rozwój życia duchowego i umysłowego w okresie rozkwitu średniowiecza;
- pojęcie „uniwersalizmu”;
- rozwój myśli naukowej, szkolnictwa, filozofii, sztuki romańskiej i gotyckiej;
- genezę, przebieg i skutki wypraw krzyżowych;
- sposób powstania i etapy kształtowania wybranych państw europejskich i pozaeuropejskich (cesarstwo, państwa słowiańskie, państwo angielskie, Królestwo Jerozolimskie);
- zasady funkcjonowania monarchii patrymonialnej i stanowej;
- proces powstania państwa polskiego, jego rozwój i kryzysy za panowania pierwszych Piastów;
- prawo i obyczaje w średniowieczu.

2. Umiejętności

Uczeń:

- wskazuje najważniejsze osiągnięcia kulturalne średniowiecza;
- dostrzega rolę religii w życiu ludzi tego okresu oraz wskazuje ich ideały i wartości;
- rozpoznaje charakterystyczne dla średniowiecza typy źródeł historycznych (kroniki, roczniki, żywoty świętych, literaturę piękną, źródła ikonograficzne), dokonuje ich interpretacji i analizy;
- dokonuje wartościowania i ocenia zachodzące zjawiska w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym średniowiecza;
- sytuuje na mapie i w atlasie obszary państw europejskich i pozaeuropejskich, plemion, kierunki krucjat, podbojów arabskich i mongolskich;
- umie powiązać wydarzenia z historii Polski z historią powszechną;
- poprawnie operuje i wyjaśnia pojęcia historyczne.

C. „Jesień średniowiecza” – od końca XIII do początku XVI wieku

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do okresu „jesień średniowiecza”: kroniki, edykty, biografistykę, literaturę, źródła ikonograficzne, źródła archeologiczne, bulle;
- proces rozpadu imperium mongolskiego i powstania imperium osmańskiego;
- proces kształtowania nowego obrazu człowieka i świata u schyłku średniowiecza;
- kształtowanie się nowoczesnego szkolnictwa, rozwój kultury i sztuki późnośredniowiecznej w Europie i Polsce;
- rozwój miast i ich rolę w gospodarce europejskiej;
- genezę, przebieg i konsekwencję odkryć geograficznych;
- znaczenie upadku cesarstwa bizantyńskiego dla Europy, przesilenia polityczne w Europie i powstawanie nowych państw;
- osiągnięcia polityczne i kulturalne monarchii ostatnich Piastów oraz Jagiellonów;
- genezę, przebieg i skutki konfliktów Polski z zakonem krzyżackim;
- przejawy kryzysu Kościoła na płaszczyźnie ideologicznej i politycznej;
- genezę i rozwój ruchu husyckiego;
- podłoże wystąpienia Marcina Lutra.

2. Umiejętności

Uczeń:

- omawia wyobrażenia Europejczyków o świecie przed odkryciami geograficznymi i później;
- ocenia znaczenie odkryć;
- omawia sytuację polityczną w Europie późnego średniowiecza;
- charakteryzuje przemiany ideologiczne i religijne w omawianym okresie i ich wpływ na kształtowanie się postaw ludzi;
- ukazuje losy regionu w okresie jednoczenia ziem polskich po podziale na dzielnice (jego przynależność państwową, strukturę wyznaniową, zabytki sztuki);
- rozróżnia źródła historyczne do okresu schyłkowego średniowiecza, odnoszące się do życia politycznego, religijnego, społecznego, kulturalnego i gospodarczego;
- analizuje teksty źródłowe, szczególnie pod kątem ich wiarygodności;
- doskonali umiejętność prowadzenia dyskusji oraz pisania prac krytycznych opartych na źródłach z zakresu poznawanego materiału;
- umie powiązać informacje uzyskane z różnych źródeł;
- lokalizuje na mapie ściennej i w atlasie obszary objęte odkryciami geograficznymi, podbojami Turków oraz obszar Polski i Litwy w XV w.

IV. Okres wczesnonowoczesny – od XVI do końca XVIII wieku

A. Lata 1517–1648

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do okresu wczesnonowoczesnego (od XVI do połowy XVII w.): źródła drukowane, kroniki, edykty, konstytucje, literaturę piękną, źródła ikonograficzne, zabytki kultury materialnej;
- dzieje ludów Ameryki przed przybyciem Europejczyków;
- cywilizację Dalekiego Wschodu, podboje w Mandżurii, Indiach i w innych częściach Azji;
- wpływ środowiska naturalnego na życie człowieka okresu wczesnonowoczesnego, nowe uprawy, rynki zbytu;
- proces odnowy w łonie Kościoła katolickiego;
- rozwój Rosji w XVI w.;
- przebieg i konsekwencje odkryć geograficznych;
- osiągnięcia cywilizacyjne odrodzenia i baroku;
- przyczyny reformacji w Europie i Rzeczypospolitej oraz opisuje jej przebieg i skutki;
- stosunki religijne w XVI-wiecznej Europie;
- katolicką reformę Kościoła i jej realizację;
- etapy walki o hegemonię w Europie Zachodniej;
- genezę, przebieg i skutki wojny trzydziestoletniej;
- przebieg rewolucji w Anglii;
- kształtowanie się ustrojów politycznych (monarchia absolutna, parlamentarna);
- różnice między gospodarką w Europie Zachodniej i Wschodniej;
- znaczenie rewolucji przemysłowej w Anglii;
- przemiany ustrojowe w Rzeczypospolitej, politykę ostatnich Jagiellonów i pierwszych władców elekcyjnych;
- wielopłaszczyznowość i znaczenie konfliktów militarnych Rzeczypospolitej w XVI i XVII w.;
- życie codzienne ludzi renesansu i baroku w mieście i na wsi oraz najważniejsze wydarzenia w regionie u progu czasów nowożytnych.

2. Umiejętności

Uczeń:

- porównuje, opierając się na źródłach historycznych, systemy polityczne i społeczno-gospodarcze ówczesnej Europy;
- analizuje i porównuje informacje uzyskane z różnych źródeł: literatury pięknej, źródeł ikonograficznych;
- doskonalą pracę poszukiwacza, głównie przez korzystanie z archiwów, bibliotek i nowoczesnych źródeł informacji;
- rozwija umiejętność prowadzenia dyskusji;
- pisze prace krytyczne (referaty, wypracowania) oparte na źródłach z zakresu poznawanego materiału;
- charakteryzuje ewolucję stosunków politycznych, gospodarczych i kulturalnych okresu XVI i XVII w.;
- wskazuje na mapie ściennej i w atlasach trasy wypraw odkrywczych oraz zmiany obszaru Rzeczypospolitej;

- charakteryzuje przebieg reformacji i kontrreformacji;
- wskazuje różnice między głównymi wyznaniem chrześcijańskimi;
- wyjaśnia znaczenie tolerancji religijnej;
- wskazuje najważniejsze wydarzenia, zabytki sztuki renesansu i baroku w regionie.

B. Lata 1648–1715

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do lat 1648–1715: drukowane, normatywne, edykty, źródła ikonograficzne, zabytki, biografistykę, literaturę piękną;
- wojny prowadzone przez Turcję w XVII w.;
- sytuację Kościoła katolickiego i innych wyznań wobec przemian XVII w.;
- rolę środowiska naturalnego, zmiany w uprawie, wzrost ucisku pańszczyźnianego;
- przyczyny i podłoże osadnictwa francuskiego, angielskiego i holenderskiego w Ameryce Północnej i Południowej oraz podłoże kolonializmu w Afryce i Azji;
- wzrost znaczenia Francji i przyczyny zmierzchu potęgi hiszpańskiej oraz genezę i przebieg rewolucji angielskiej;
- walkę o hegemonię w Europie Środkowo-Wschodniej;
- przebieg wojen prowadzonych w Rzeczypospolitej w XVII i na początku XVIII w.;
- przyczyny unii polsko-saskich i ich konsekwencje;
- rolę Fryderyka Wilhelma jako twórcy nowego absolutyzmu;
- podłoże baroku, główne kierunki w sztuce, poezji i filozofii tego okresu.

2. Umiejętności

Uczeń:

- porównuje i analizuje źródła do lat 1648–1715; posługując się mapą, określa podłoże i przebieg kolonizacji Ameryki Północnej i Południowej;
- klasyfikuje fakty i dostrzega związki między ideami wolności w Europie a rozwojem kolonializmu w Afryce i Azji;
- dokonuje porównań w zakresie przebiegu konfliktów w Europie Środkowo-Wschodniej i walki o hegemonię, wojen prowadzonych z Turcją oraz wojny północnej;
- wyjaśnia kryzysy polityczne i społeczne w XVII i początku XVIII w.;
- pisze prace historyczne i dokonuje ocen komparatywnych;
- doskonalą prace z różnymi środkami dydaktycznymi, korzysta ze środków medialnych i źródłowych przy ocenie zjawisk w Europie, Ameryce Północnej i Południowej oraz Afryce i Azji.

C. Do lat siedemdziesiątych XVIII wieku

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do lat siedemdziesiątych XVIII w.: źródła drukowane, konstytucje, mowy sejmowe, czasopisma, literaturę piękną, źródła ikonograficzne, pamiętniki;
- sytuację w Afryce, Azji Południowo-Wschodniej oraz w Chinach;
- przyczyny narastania konfliktów w koloniach w Ameryce Północnej;
- podłoża nowej mapy Europy Zachodniej po wojnach o sukcesję hiszpańską;
- podstawowe cechy kultury oświecenia;

- proces kształtowania się monarchii absolutnych w Europie;
- wzrost znaczenia Rosji i Prus oraz powstałe nowe sojusze;
- skutki wojen o sukcesję austriacką i znaczenie wojen śląskich dla starego ładu w Europie;
- zmiany zachodzące w obrębie wyznań i w łonie Kościoła katolickiego, proces kasaty zakonu jezuitów, różnorodność wyznaniową poza Europą;
- sytuację w Rzeczypospolitej za Augusta III Sasa.

2. Umiejętności

Uczeń:

- dokonuje porównań i interpretacji źródeł historycznych, rozróżnia je i analizuje;
- łączy pojęcia ze zmianami zachodzącymi w pierwszej połowie XVIII w.;
- dostrzega związki między wzrostem znaczenia Rosji i Prus a zmierzchem I Rzeczypospolitej;
- pracuje z mapą i atlasem, różnymi źródłami historycznymi, dotyczącymi tego okresu;
- wyjaśnia podłoże i przebieg walk o sukcesję austriacką oraz jej skutki w Europie;
- dokonuje ocen postaci: Augusta III Sasa, Piotra I lub Fryderyka I Wielkiego.

D. Przełom XVIII i XIX wieku

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do przełomu XVIII i XIX w.: zabytki kultury materialnej, źródła drukowane, akty, konstytucje, czasopisma, literaturę piękną, mowy sejmowe, źródła ikonograficzne;
- sytuację w Turcji i zróżnicowanie wewnętrzne;
- ekspansję kolonialną państw europejskich;
- okoliczności powstania Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej;
- rolę Kościoła katolickiego w Europie i w państwach pozaeuropejskich;
- rozwój kultury, nauki i filozofii oświecenia europejskiego i polskiego;
- genezę i przebieg oraz znaczenie rewolucji francuskiej;
- przemiany polityczne we Francji w epoce napoleońskiej;
- przebieg wojen napoleońskich i ich wpływ na zmiany polityczne i społeczne w Europie;
- zasady ładu europejskiego po kongresie wiedeńskim;
- rozwój przemysłu i społeczne następstwa rewolucji przemysłowej;
- próby reform w Rzeczypospolitej i przyczyny jej upadku.

2. Umiejętności

Uczeń:

- klasyfikuje fakty i pojęcia związane z procesami zachodzącymi w Europie na przełomie XVIII i XIX w.;
- dokonuje ocen i analizy materiałów źródłowych dotyczących epoki;
- pisze prace historyczne (referaty, wypracowania, rozprawki) oparte na źródłach;
- dostrzega związki między ideami oświecenia a walką o niepodległość Stanów Zjednoczonych i rewolucją we Francji;
- wyjaśnia znaczenie Konstytucji 3 maja w programie naprawy Rzeczypospolitej;
- ocenia postawę Stanisława Augusta Poniatowskiego;
- wyjaśnia genezę hegemonii Francji w Europie w okresie napoleońskim;
- pracuje z mapą i atlasem.

V. Wiek XIX i XX

A. Między kongresem wiedeńskim a I wojną światową

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do okresu między kongresem wiedeńskim a I wojną światową: źródła kultury materialnej, źródła drukowane, akty normatywne, czasopisma, literaturę piękną, biografistykę, pamiętnikarstwo, źródła ikonograficzne;
- sytuację w Turcji i Ameryce Łacińskiej;
- problem zniesienia niewolnictwa Murzynów;
- odrodzenie się narodowe w Europie;
- konflikty na Półwyspie Bałkańskim;
- rolę religii w życiu człowieka w wieku przemian, różnorodność religijną;
- osiągnięcia nauki i techniki w XIX i na początku XX w.;
- zróżnicowanie kultury europejskiej;
- genezę i zróżnicowanie powstań i rewolucji europejskich;
- procesy państwowotwórcze XIX w. (Włochy, Niemcy, państwa bałkańskie);
- problemy związane z nierównomiernym rozwojem gospodarczym Europy i świata;
- rolę jednostki i grupy w walce o prawa społeczne i polityczne;
- skalę i zróżnicowanie przemian demograficznych, społecznych i politycznych na świecie i na ziemiach polskich;
- polskie zrywy narodowowyzwoleńcze i ich skutki.

2. Umiejętności

Uczeń:

- ocenia i analizuje wydarzenia i fakty związane z przemianami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi na świecie na przełomie XIX i XX w.;
- doskonalą warsztat historyka-badacza przez gromadzenie źródeł i ich analizę;
- doskonalą pracę poszukiwacza, głównie poprzez korzystanie ze zbiorów bibliotek i nowoczesnych źródeł informacji;
- rozwija umiejętność prowadzenia dyskusji, pisania prac krytycznych (referatów, rozprawek, artykułów) opartych na źródłach z zakresu poznawanego materiału;
- dostrzega w przeszłości źródło współczesnych ideologii i partii politycznych;
- dostrzega rolę powstań w budzeniu świadomości narodowej i politycznej różnych narodów;
- wyjaśnia rolę wynalazków w rozwoju gospodarczym i cywilizacyjnym.

B. Między I a II wojną światową

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do okresu międzywojennego: źródła kultury materialnej, źródła dokumentacyjne, prasę, literaturę piękną, dokumentację fotograficzną, kroniki filmowe, pamiętniki itp.;
- genezę, przebieg i skutki I wojny światowej;
- sprawę polską w związku z wydarzeniami I wojny światowej;
- przebieg i postanowienia kongresu wersalskiego;

- zmiany na mapie politycznej Europy; konsekwencje powstania Związku Radzieckiego;
- sytuację gospodarczą na świecie;
- proces rozpadu imperium tureckiego i przemiany na Dalekim Wschodzie w latach 1919–1939;
- różnorodność nurtów i kierunków kulturalnych okresu międzywojennego;
- osiągnięcia nauki i techniki;
- rozwój rządów totalitarnych w Niemczech i Włoszech;
- sytuację kościołów, wyznań i religii w okresie międzywojennym;
- etapy odrodzenia państwa polskiego;
- politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa polskiego;
- przyczyny II wojny światowej oraz przebieg kampanii wrześniowej.

2. Umiejętności

Uczeń:

- dostrzega ciągłość i zmiany zachodzące w dziejach narodów i państw w latach 1914–1939;
- wykorzystuje wiadomości i umiejętności w pracach testowych, syntetycznych i porównawczych;
- analizuje różne źródła i stanowiska historyków, pracuje z różnymi źródłami;
- uzupełnia swój warsztat historyka-badacza;
- pisze eseje, prace historyczne i recenzje historyczne;
- pracuje z mapą ścienną i atlasem;
- prezentuje na forum publicznym własne stanowisko i przedstawia własne opinie;
- ocenia skutki I wojny światowej;
- wyjaśnia rolę Józefa Piłsudskiego w tworzeniu państwa polskiego;
- omawia przemiany kulturalne i naukowe okresu międzywojennego, posługując się wiadomościami z innych przedmiotów (np. z języka polskiego).

C. Od II wojny światowej do czasów współczesnych

1. Wiadomości

Uczeń zna i rozumie:

- źródła do dziejów najnowszych: źródła normatywne, akty, źródła ikonograficzne, wspomnienia, relacje, filmy, czasopisma, literaturę piękną;
- przebieg działań II wojny światowej;
- problem łamania praw człowieka w XX w.;
- przemiany polityczne i terytorialne, wynikające z konferencji Wielkiej Trójki;
- podłoże zimnej wojny;
- religie i kościoły oraz proces odnowy życia duchowego po II wojnie światowej;
- sytuację na Dalekim Wschodzie, w Chinach, Japonii, Ameryce Łacińskiej;
- proces upadku imperiów kolonialnych;
- podłoże postępu naukowo-technicznego i wpływ środowiska naturalnego na życie codzienne;
- proces degradacji środowiska naturalnego;
- rolę edukacji i współczesnego modelu wychowania i życia;
- etapy budowania systemu państw socjalistycznych;
- wydarzenia polityczne w Polsce w latach 1945–1990;
- politykę gospodarczą w Polsce;
- etapy polskiej drogi do demokracji, przyczyny i przebieg „jesieni narodów”;

- procesy integracyjne we współczesnym świecie;
- problemy dekolonizacji na świecie;
- postęp naukowo-techniczny w XX w.;
- oblicza kultury współczesnej.

2. Umiejętności

Uczeń:

- klasyfikuje źródła historyczne, dotyczące procesów społeczno-politycznych zachodzących w XX w.;
- dokonuje ocen komparatywnych;
- rozwija warsztat historyka-badacza, gromadzi źródła, literaturę popularnonaukową;
- selekcjonuje informacje z różnych źródeł;
- pisze recenzję przeczytanej pracy historycznej, referaty, eseje;
- pracuje z mapą ścienną i atlasem historycznym;
- ocenia postanowienia konferencji Wielkiej Trójki w zakresie kształtowania ładu powojennego;
- charakteryzuje stosunki międzynarodowe w czasie zimnej wojny;
- wyjaśnia genezę upadku systemu komunistycznego w Europie;
- wskazuje podłoże kryzysów politycznych i gospodarczych w Polsce Ludowej;
- wykazuje rolę opozycji w obaleniu ustroju komunistycznego w Polsce.

WSKAZÓWKI DO REALIZACJI PROGRAMU

I. Uwagi na temat konstrukcji rozkładu materiału

Treści programowe stanowią dla nauczyciela podstawę podziału materiału. Obecnie dostępnych jest wiele wzorów ukazujących taki podział na jednostki lekcyjne. Autorzy sugerują skonstruowanie rozkładu w formie tabelarycznej, zawierającego następujące elementy: liczba porządkowa, temat jednostki lekcyjnej, cele kształcenia, uwagi na temat stanowisk pracy dydaktycznej, czas realizacji. Cele kształcenia mogą mieć charakter celów operacyjnych lub szczegółowych. Nauczyciel może wydzielić w rozkładzie materiału metody i środki dydaktyczne lub też – zgodnie z sugestią autorów – połączyć je w jednym bloku. Blok taki powinien zawierać szczegółowy wykaz literatury, tekstów źródłowych, środków i metod osiągnięcia celów lekcyjnych. Może również wyodrębnić w oddzielnej kolumnie okres historyczny. Rozkład materiału powinien uwzględniać wszystkie tematy lekcyjne realizowane w ciągu roku, a więc również tematy lekcji powtórzeniowych oraz poświęconych kontroli wiadomości i umiejętności uczniów. Wszelkie uwagi autorów programu dotyczące konstrukcji rozkładu materiału są jedynie propozycją i każdy nauczyciel winien go modyfikować zgodnie z wymogami szkoły i własnymi potrzebami.

II. Propozycje metod pracy

Współczesna dydaktyka podkreśla potrzebę kształcenia wielostronnego, polegającego na łączeniu w lekcji elementów metod podających, poszukujących, waloryzujących i praktycznych, przy czym jednocześnie odpowiadają im cztery rodzaje uczenia się. Ten spójny system powinien być stosowany na każdej lekcji, gdyż gwarantuje on osiągnięcie wytyczonych w programie celów. Szczególnie pożądane wydaje się ograniczanie metod podających na korzyść tych, które wymagają od ucznia samodzielnego rozwiązywania problemów umiejętności poszukiwania informacji. W tym celu nauczyciel powinien zaplanować wykorzystanie takich metod i technik pracy, jak: praca z podręcznikiem, z tekstem źródłowym i mapą, dyskusja punktowana, rozwiązywanie problemów przez zastosowanie „drzewa decyzyjnego”, strategia za i przeciw, metaplan, różne gry dydaktyczne (burza mózgów, gry

biograficzne). Nauczyciel powinien prowadzić lekcje polimediotycznie z wykorzystaniem różnorodnych metod i technik oraz środków, w tym głównie źródeł, które mogą stanowić bazę wyjściową do rozwiązywania problemów na lekcji.

W szkole średniej szczególne znaczenie ma praca ze źródłami, a przede wszystkim z tekstami piisanymi. Mogą one pełnić w strukturze lekcji różnorodne funkcje, na przykład informacyjną, ilustracyjną i weryfikującą. Na tym etapie kształcenia mogą służyć do doskonalenia umiejętności łączenia informacji z kilku źródeł, porównywania, oceny wiarygodności, formułowania prostych hipotez i ich sprawdzania. Uczeń powinien również poznać etapy krytyki źródeł pisanych. Nabywane i rozwijane umiejętności powinny prowadzić do łączenia w spójną całość informacji źródłowych i pozaźródłowych, możliwych do wykorzystania nie tylko w wypowiedziach ustnych, ale również w pracach pisemnych, na przykład analizach porównawczych, esejach, rozprawkach. Prace pisemne mają istotne znaczenie w nabywaniu umiejętności posługiwania się pojęciami i stylem właściwym narracji historycznej. Pomagają także w samodzielnym rozszerzaniu wiadomości. Dlatego powinny być wykorzystywane przez nauczyciela również jako zadania domowe.

Przydatną do planowania i organizowania nauki metodą pracy jestteczka tematyczna (portfolio). Prowadzona przez ucznia, pozwoli gromadzić wielorakie materiały, związane zarówno z własnymi zainteresowaniami, jak i tematyką lekcji. Zgromadzone materiały mogą stać się podstawą do przygotowania wystawy lub konkursu, do pracy metodą biograficzną czy też projektu.

Część zajęć, szczególnie tych, w których możliwe jest wykorzystanie regionalnych instytucji, takich jak: muzea, galerie sztuki, archiwa, biblioteki i skanseny, powinna się odbywać poza murami szkoły. Wycieczka niewątpliwie uatrakcyjni proces nauczania i zwiększy jego efekty, jak również umożliwi uczniom poznanie dziedzictwa kulturowego regionu i wzbudzi w nich szacunek do spuścizny po przodkach.

III. Kryteria oceny

Autorzy programu proponują następujące kryteria oceniania indywidualnych wyników rocznych w zakresie wiadomości i umiejętności:

Ocena celująca

Uczeń ma wiedzę historyczną wyraźnie wykraczającą poza podstawy programowe, jego zasób wiedzy i umiejętności świadczy o wyraźnych i sprecyzowanych uzdolnieniach humanistycznych; czynnie uczestniczy w lekcjach; prezentuje dociekliwość podczas rozwiązywania problemów historycznych; wykorzystuje wiedzę z pokrewnych przedmiotów; starannie wykonuje zadania; uczestniczy w szkolnych i pozaszkolnych konkursach i olimpiadach i osiąga w nich sukcesy.

Ocena bardzo dobra

Uczeń w pełni przyswoił wiadomości objęte podstawą programową; wykazuje zainteresowanie przedmiotem; uczestniczy w szkolnych i pozaszkolnych konkursach i olimpiadach; wykorzystuje różne źródła wiedzy; potrafi skorelować ją z wiedzą z pokrewnych przedmiotów; aktywnie uczestniczy w lekcjach; starannie wykonuje dodatkowe zadania wykraczające poza podstawowe wymagania programowe.

Ocena dobra

Uczeń ma w zakresie wiedzy niewielkie braki; poprawnie rozwiązuje zadania o pewnym stopniu trudności i wymagające opanowania umiejętności przewidzianych programem; wykazuje aktywność na lekcjach.

Ocena dostateczna

Uczeń wykazuje średnie opanowanie materiału przewidzianego programem; wiedza jest wrywkowa i fragmentaryczna; nie łączy wydarzeń historycznych w logiczne ciągi; poprawnie wykonuje zadania przy pomocy nauczyciela; aktywność na lekcji jest sporadyczna.

Ocena dopuszczająca

Uczeń wykazuje spore luki w wiadomościach objętych programem, przy czym mógłby je uzupełnić przy znacznej pomocy nauczyciela; jest bierny na lekcji, ale jest w stanie przy pomocy nauczyciela wykonać proste zadania, wymagające zastosowania podstawowych umiejętności.

Ocena niedostateczna

Luki w wiadomościach posiadanych przez ucznia są trudne do uzupełnienia; notorycznie nie przygotowuje się do lekcji; nie rozumie i nie potrafi wykonać prostych zadań nawet przy pomocy nauczyciela; odznacza się brakiem systematyczności i chęci do nauki oraz biernością na lekcji.

EWALUACJA

Projekt ewaluacji

I. Cele:

- Sprawdzenie, czy cele zakładane w programie nauczania historii w liceum ogólnokształcącym w zakresie rozszerzonym zostały osiągnięte.
- Analizowanie treści, metod prowadzonych zajęć.
- Doskonalenie trwającego procesu edukacyjnego (wprowadzanie koniecznych zmian).
- Podniesienie efektywności pracy.
- Dostosowanie programu do potrzeb i oczekiwań uczniów.
- Zebranie informacji potrzebnych do uzupełnienia programu.

II. Kryteria:

- 80% pozytywnych opinii – cele zostały osiągnięte w stopniu wysokim.
- 50% pozytywnych opinii – cele zostały osiągnięte w stopniu zadowalającym.
- Poniżej 50% pozytywnych opinii – cele zostały osiągnięte w minimalnym stopniu.

III. Pytania kluczowe:

- W jakim stopniu zakładane cele zawarte w programie nauczania zostały zrealizowane?
- Jak przebiega proces uczenia się i nauczania historii?
- W jakim stopniu potrzeby i oczekiwania uczniów oraz założenia programu są spełniane?
- W jakim stopniu wiedza i umiejętności nabywane w trakcie nauki w szkole są przydatne uczniom, pomagają im osiągać zamierzone cele?

IV. Metody zbierania danych

Ewaluacja będzie przeprowadzana trzystopniowo:

- po każdym roku nauki (przeprowadzanie pomiaru dydaktycznego, wywiadów z nauczycielami, zbieranie opinii);
- po zakończeniu przedmiotu;
- po maturze.

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI